XIX. YY.'da OSMANLI DEVLETİ'NİN TAKİP ETTİĞİ DENGE POLİTİKASI

Yakup ÇAKAR

XIX. YY'DA OSMANLI DEVLETİ'NİN TAKİP ETTİĞİ DENGE POLİTİKASI

Yakup ÇAKAR

XIX. YY'DA
OSMANLI DEVLETİ'NİN TAKİP ETTİĞİ
DENGE POLİTİKASI

Yakup ÇAKAR

Kapak Resmi:
II. Abdülhamit'in Osmanlı Parlamentosunu Açışı, 1908.

Kapak, Mizanpaj
CİNAS
(0312.3100860)
Baskı, Cilt
Sage Yayıncılık Rek. Mat. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Kazım Karabekir Cad. Kültür Çarşısı
Kat: 2 No: 101-102 İskitler- Ankara
Sertifika no: 14721

1. Baskı: Mayıs 2012

ISBN: 978-605-86928-0-0

İletişim: ykpckr55@hotmail.com

XIX. YY'DA OSMANLI DEVLETİ'NİN TAKİP ETTİĞİ DENGE POLİTİKASI

Yakup ÇAKAR

Ankara 2012

Yakup ÇAKAR Samsun'da doğdu (1973). İlkokulu Yirmi Yedi Mayıs (şimdiki adıyla Yunus Emre İlköğretim Okulu), Ortaokulu ve Liseyi 100. Yıl Lisesi'nde (eski adıyla Devrim Lisesi) bitirdi. Yüksek öğrenimini de yine aynı şehirde bulunan On Dokuz Mayıs Üniversitesi/Eğitim Fakültesi/SBE/Tarih Öğretmenliği bölümünü bitirerek tamamladı (1996). Aynı yıl Kırşehir İmam-Hatip Lisesi'ne Tarih Öğretmeni olarak atandı. Bundan sonra sırasıyla Kırşehir'de bulunan İnönü İlköğretim Okulu, İmam-Hatip Lisesi, Yeşilyurt İlköğretim Okulu, Mehmet Akif Ersoy Lisesi, Yusuf Sıdık Demir Anadolu Lisesi'nde görev yaptı. 2006'da Karabük 75. Yıl Anadolu Lisesi'ne tayini çıktı. 2008 yılında Safranbolu Anadolu Meslek ve Kız Meslek Lisesi'nde Tarih Öğretmeni olarak çalıştıktan sonra 2009 yılında Safranbolu Fatih Anadolu Lisesi'ne Müdür Yardımcısı olarak atandı.

Hâlen bu görevini yürüten Yakup ÇAKAR evli ve iki çocuk babasıdır.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ IX
KISALTMALAR XIII
GİRİŞ 15

I. BÖLÜM

XIX. ASIRDA OSMANLI DEVLETİ ÜZERİNDE BÜYÜK GÜÇLERİN MÜCADELESİ 19

A- BOĞAZLAR ÜZERİNDE İNGİLİZ - RUS MÜCADELESİ 28
B- BALKANLAR ÜZERİNDE AVUSTURYA - RUSYA MÜCADELESİ 30
C- MISIR ÜZERİNDE İNGİLİZ - FRANSIZ MÜCADELESİ 31
D- ORTADOĞU ÜZERİNDE İNGİLİZ - ALMAN MÜCADELESİ 33

II. BÖLÜM

1789 - 1839 YILLARI ARASINDA OSMANLI DEVLETİ İLE BÜYÜK DEVLETLER ARASINDAKİ MÜNASEBETLER 37

A- NAPOLYON'UN MISIR SEFERİ VE SONUÇLARI 39
1- Türk- Rus İttifak Antlaşması 42
2- Türk-İngiliz İttifak Antlaşması 44
3- Mısır Seferinin Sonucu ve Sonrası 47

B- MORA İSYANINA KADARKİ DÖNEMDE
DIŞ MÜNASEBETLER 48
1- 1802 - 1807 Dönemi 48
2- Tilsit Antlaşması ve Türkiye'nin İngiltere'nin
Safına Kayışı 50
3- Mora İsyanı ve Büyük Devletlerin Tutumu 52
a- Navarin Olayı 53
b- Türk Dış Politikasında ABD 53
C- MEHMET ALİ PAŞA İSYANI KARŞISINDA
BÜYÜK DEVLETLER 54

III. BÖLÜM

TANZİMAT DÖNEMİ 59

A- DIŞ BASKILAR VE TANZİMAT FERMANININ
İLANI 61
B- KIRIM HARBİ 65
C- ISLAHAT FERMANI 69
D- KEÇECİZADE FUAT PAŞA'NIN RAPORU 70
E- 1871 LONRA ANTLAŞMASI VE OSMANLI RUS
YAKINLAŞMASI 78
F- 1877 - 1878 OSMANLI RUS SAVAŞI
VE SONUÇLARI 81
1- Kıbrıs Antlaşması'nın Anlamı ve Önemi 83
2- Berlin Barış Antlaşması 85

IV. BÖLÜM

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİ 87

A- II. ABDÜLHAMİT'İN DIŞ SİYASET ÜZERİNE
GENEL DÜŞÜNCELERİ 89

B- II. ABDÜLHAMİT'İN BÜYÜK DEVLETLERLE KOMŞU DEVLETLERİN OSMANLI DEVLETİ HAKKINDAKİ SİYASETLERİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELERİ 90
1- II. Abdülhamit ve Rusya 90
2- II. Abdülhamit ve Avusturya - Macaristan 91
3- II. Abdülhamit ve İngiltere..... 92
4- II. Abdülhamit ve Fransa 94
5- II. Abdülhamit ve Bulgaristan..... 95
6- II. Abdülhamit ve Yunanistan..... 95
7- II. Abdülhamit ve Romanya..... 96
C- II. ABDÜLHAMİT'İN TAKİP ETTİĞİ DENGE POLİTİKASI 97

SONUÇ 103
BİBLİYOGRAFYA 107
İNDEKS 109

ÖN SÖZ

Hariciye zaten hep ilgimi çekegelmiştir. Devletlerin de insanlar gibi doğup, büyüyüp, yaşlanıp, yok olduğunu biz yine tarihten öğreniyoruz. Öyle değil mi? Gerçekten de atalarımız bu konuda pek mahirler. Onca devlet kurmuşlar. Ama içlerinden bir tanesi var ki, o da Osmanlı Devleti (ki biz de birileri kabul etmek istese de istemese de onun çocuklarıyız) altı asrı aşkın bir süre yaşayabilmiş, hatta bir cihan devleti olmayı başarabilmiştir. Güçlü iseniz yaşarsınız; ancak zayıfladığınızda nasıl yaşarsınız? Ve Osmanlı Dağılma Devri dediğimiz XIX. yy.'da nasıl yaşadı. Avrupa'nın hasta adam dediği Osmanlı nasıl oldu da varlığını yüz seneden daha uzun bir süre devam ettirebildi? Tarihi olayların sebebi tek olmaz ama biz biliyoruz ki bu soruya verilebilecek cevaplardan birisi "Denge Politikası İzleyerek" dir. İşte bu husus araştırmaya değer diye düşündüm. Bu sebeple ben de Osmanlı Devletinin takip ettiği denge politikasını incelemeye karar verdim.

Geçmişimizi, hele de yakın geçmişimizi etraflıca analiz etmeden günümüzde izlenecek doğru politikaları şekillendirmek mümkün değildir. Değişen dünya şartla-

rına uygun politikalar üretilmesi için halefi olduğumuz Osmanlı Devletinin nasıl bir denge politikası takip ettiğinin hakkıyla anlaşılması gerektiği kanaatindeyim.

Tabi XIX. asır dediğimiz zaman bunu hemen 1800 ile 1899 yılları arası olarak algılamamak gerekir. Tarihi olaylarda her ne kadar başlıklardan konunun sınırları anlaşılırsa da bu yılların birkaç yıl ileri ya da geri gitmesi kaçınılmazdır. Bu cümleden olarak o zamana kadar kendine daima güvenen Osmanlı Devleti'nin takip ettiği denge politikası yılı 1800 değil de 1798 olarak almamız gerekir. Çünkü Osmanlı Devleti ilk kez bu tarihten itibaren denge siyaseti izlemeye koyulmuştur. Aynı şekilde konunun son sınırının tarihini 1899 değil de 1914'e kadar götürmemiz Almanya'ya dayanan denge siyasetinin bu tarihe kadar devam etmesindendir.

Konuyu araştırırken incelenmesi gereken kaynaklardan daha ziyade, araştırma eserlerden yararlanma yoluna gittim. Zaten öyle derin bir araştırmaya ayıracak vaktim olmadığı gibi, maddi imkânlarım da buna izin vermezdi. Yine böyle ciddi bir araştırmayı ilk kez yapıyor olmam da çalışmamın eksiklerinin çoğalmasına neden olmuş olabilir.

Fakat bütün bunlara rağmen yaptığım araştırmamın XIX. asrın denge politikasını yansıttığı kanaatindeyim. O sebeple bu tablodan uluslar arası politikalarla uğraşanların alacağı dersler olduğuna inanıyorum.

Bu çalışmaya beni teşvik eden ve çalışmalarım boyunca manevi desteğini esirgemeyen sevgili eşim Şükran'a, yine çalışmam boyunca ellerinden gelen yardımı esirgemeyen canım kızlarım Zülâl ve Zeynep Rana'ya teşekkür ederim.

Safranbolu 2012

Yakup ÇAKAR

KISALTMALAR

C.	: Cilt
S.	: Sayfa
yy.	: Yayınları
İst.	: İstanbul
Ank.	: Ankara
Bkz.	: Bakınız
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
TKAE	: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü
Türk - İng.	: Hindistan Yolu ve Petrol Uğruna Yapılanlar TÜRKİYE VE İNGİLTERE, Vatan yy, İst. 1985
Türk - Fr.	: Paris'in Doğu yolunda Yaptıkları TARİHTE TÜRKLER VE FRANSIZLAR Vatan yy, İst. 1990

GİRİŞ

XIX. yy.da dünyanın siyasi ve iktisadi yapılanması bir önceki yy.'da olan yapılanmadan pek çok farklılıklar gösterir. Bu yy.'da dünya coğrafyasında sömürgeciliğin çok ileri boyutlara ulaştığına şahit olmaktayız. XIX.'yy.da görülen sömürgecilik hareketleri XV ve XVI. yy.'lardaki sömürgecilik hareketlerinden farlı bir çehreye bürünmüştür. Zira XV ve XVI.yy.'lardaki sömürgecilik hareketleri sadece Avrupalı Devletlerin yeni keşfedilen yerlerdeki zenginlikleri kendi ülkelerine taşımalarından ibaretti. Diğer yandan XV. yy.ın sonlarından itibaren Avrupa'nın düşünce hayatında Hümanizma, Rönesans, Reform, Aydınlanma Çağı zincirlemesinin bir sonucu olarak büyük gelişme kaydedilmiştir. İşte XV. yy.'dan itibaren Avrupa'da biriken sermaye ile düşünce ve bilim alanında kaydedilen gelişmeler Sanayi İnkılâbına neden olmuştu. 1750'lerden itibaren başlayan bu sanayileşme süreci sömürgeciliğin çehresini değiştirmiştir. XVIII.yy.'dan önceki sömürge hareketleri hammadde taşıyıcılığından ibaret iken, sanayileşme süreci ile artık fabrikalarda işlenen hammaddelere bir de pazar ihtiyacı ortaya çıkmasına neden oldu.

XVIII. yy.'ın en önemli olaylarından olan Fransız İhtilali XIX. yy.'da Avrupa ve Asya'daki siyasi yapılanmayı etkiledi. İhtilalin getirdiği fikir akımlarından olan milliyetçilik, çok uluslu devletler ile Fransa'nın ilişkilerine yön verdi. Milliyetçilik akımı tez zamanda ulusal devletlerin ortaya çıkmasına neden oldu. Bu akımdan en çok etkilenen devlet de Osmanlı İmparatorluğu oldu. XIX. yy.'ın imparatorluk için hususiyeti şuradadır ki; bu zaman dilimi içerisinde yapılan savaşlarda imparatorluk toprak kaybetmekle birlikte Fransız İhtilalinin doğurduğu milliyetçilik akımının etkisiyle de bünyesinde barındırdığı uluslar, teker teker bağımsız olmuşlardır. Bu durumun da Devlet-i Aliye'nin çöküşünü hızlandırdığı muhakkaktır. Nitekim 1829'da ilk olarak Yunanistan, 1878 de Sırbistan, Romanya ve Karadağ, 1908'de Bulgaristan ve en nihayetinde 1912'de Arnavutluk bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. İmparatorluğun bu gayri Müslim tebaasının (Arnavutluk Müslüman) Avrupa yakasında olması; hem milliyetçilik akımının tesirini, hem de Avrupa devletlerinin müdahalesini kolaylaştırmıştır. En nihayetinde bu akım (Milliyetçilik Akımı) Devlet-i Aliye'nin Müslüman azınlıkları olan Araplar üzerinde de etkisini göstermiştir. O nedenle XIX. yy.'daki bağımsızlık hareketleri imparatorluğun yıkılmasına giden yolu açmıştır diyebiliriz.

Malumdur ki, XIX. asırda devlet bir önceki asırdaki gücünde bile değildir. Osmanlı Devletini yönetenler devletin dağılmasını önleyip varlığını koruyabilmesi

için başlıca iki yola başvurmuşlardır. Bunlardan ilki, batı tarzında ıslahatlar yapmak ki, bu, III. Selim'in Nizam-ı Cedit'i ile göze çarpmaktadır. İkinci yol ise batının güçlü devletlerinden birini yanına alarak denge politikası oluşturmaktır. Artık diplomasinin ön plana çıkması gerektiğine inanan III. Selim devletin dış politikasını planlayıp yürütecek temel kuruluşları örgütlemeye başlamıştır. İşte XIX. yy.'da Devlet, varlığını ve bağımsızlığını koruyabilmek için, denge unsuru olabilecek isimler aramıştır. Bu belirlenen isimler zaman zaman değişebilmiştir. Ancak, bu politikanın yürütülebilmesi için karşı tarafa bazı tavizler verilmek zorunda da kalınmıştır. Her şeye rağmen Devlet-i Aliye-i Osmanî içte ve dışta izlediği bu siyaset sayesinde varlığını bir asırdan daha fazla sürdürmeyi başarabilmiştir.

İşte bu araştırmada denge politikasının nasıl, ne zaman, kime karşı ve niçin uygulandığına açıklık getirmeye çalışılacaktır. Ancak denge politikasına geçmeden evvel bu asırda büyük güçlerin Osmanlı Devleti üzerindeki mücadelesini bütün çıplaklığıyla ortaya koymak herhalde konunun daha iyi kavranabilmesi açısından yerinde olacaktır.

I. BÖLÜM

XIX. ASIRDA
OSMANLI DEVLETİ ÜZERİNDE
BÜYÜK GÜÇLERİN MÜCADELESİ

Osmanlı İmparatorluğu'nun coğrafi ve stratejik konumu ve ekonomik potansiyeli, büyük güçlerin dikkatlerinin bu ülke üzerinde toplanmasına neden olmuştur. Yine Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarını birbirine bağlayan kara ve deniz yollarına sahip olan Osmanlı Devleti, çok önemli bir jeostratejik öneme sahipti. Zaten bu nedenle de hem Napolyon BONAPART, hem de Çar Deli Petro "İstanbul'a Hâkim Olan Dünyaya Hâkim Olur. Dünya tek bir devlet olsa idi, taht şehrinin İstanbul olması gerekirdi." demişlerdi. Osmanlı İmparatorluğunun Asya'yı Avrupa'ya bağlayan karayollarını elinde bulundurması, yine Boğazlar yoluyla Karadeniz'i Akdeniz'e açması, Suriye üzerinden Süveyş Kanalı'nı ve Irak üzerinden Hint Yoları'nı tehdit etmesi dolayısı ile özel stratejik önem taşımakta idi. Bu yüzden tarih boyunca büyük güçlerin dikkatlerini üzerinde toplayan Osmanlı Devleti, Şark meselesinde onların çatışma konusu olmuştur.

Büyük Devletler dediğimiz Fransa, İngiltere, Rusya ve Avusturya; Osmanlı Devleti'nin ekonomik, ticari ilişkilerinden yararlanmak amacı ile bu devletle kendi arzuları ile ilişkiye girmişlerdir. Bu ilişkilerini kurdukları zamanda hiç şüphe yok ki, Osmanlı Devleti

kendilerinden daha güçlü konumdadır. Devletin gücünü kaybetmeye başlamasından sonra mevcut ilişkiler aleyhinde gelişme göstermeye başlamıştır.

İngiltere ve Fransa; Bâb-ı Âli'den sağladıkları çıkarlar ile yetinmeyerek daha fazlasını elde etmeye çalışmışlar, ayrıca bu konuda kendilerine rakip olabilecek devletlere karşı Osmanlı yanlısı bir siyaset izlemişlerdir.

İngiltere ve Fransa gibi Avusturya ve Rusya da mevcut çıkarlarını korumakla yetinmemişler, Osmanlı Devleti'ni parçalayarak "Doğu Sorununu"[1] kendi menfaatlerine uygun bir şekilde çözmek istemişlerdir.

XIX. asrın son çeyreğinde birliğini kuran İtalya, özellikle de Almanya büyük devlet konumuna gelince onlar da büyük devletler gibi emperyalist hedefler belirlediler. Tabi bu hedefin muhatabı da Osmanlı Devletiydi.

Bu asırda Osmanlı Devleti'nin çeşitli coğrafi alanlarındaki büyük güçlerin mücadelesini şu dört kısımda inceleyebiliriz:

[1] Doğu (Şark) Sorunu bir Politika terimi olup ilk kez 1815 Viyana kongresinde Osmanlı idaresinde yaşayan Hıristiyan halkın meselelerine dikkat çekmek isteyen Ruslar tarafından bu durumu ifade etmek için kullanılmıştı. Sonraları mahiyet değiştirdi. XIX. yy.'ın ilk yarısında Şark Meselsi deyimi genellikle Omsalı İmparatorluğunun toprak bütünlüğünün korunmasını, ikinci yarısında Türklerin Avrupa topraklarının paylaşılması anlamında kullanılmıştır. Daha geniş bilgi için bkz. Bayram KODAMAN, "*1876 - 1920 Arası Osmanlı Siyasi Tarihi" Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, Çağ yy, C.12, İst. 1993, s.20-23*

A- Boğazlar Üzerinde İngiliz-Rus Mücadelesi

B- Balkanlar Üzerinde Avusturya-Rusya Mücadelesi

C- Mısır Üzerinde İngiliz-Fransız mücadelesi

D- Ortadoğu Üzerinde İngiliz-Alman Mücadelesi

Bu mücadeleye geçmeden evvel bu asırda büyük devletlerin Osmanlı Devleti üzerindeki çıkarlarını kısaca özetlemek gerekir.

İngiltere: İngilizlerin Ortadoğu ile ilgilenmeleri Hindistan'ı işgal etmelerinin doğal bir sonucu idi. İngiltere, Hindistan sömürgesine yönelebilecek herhangi bir saldırıya karşı koyabilmek için buraya giden bütün kara ve deniz yolarını denetimi altında tutmayı dış politikasının en önemli ilkelerinden biri haline getirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlayan bir köprü olduğuna göre, İngiltere Rus tehlikesine karşı Bâb-ı Âli'yi korumak mecburiyetinde idi. Bu politikasının bir sonucu olarak da 1798'de Napolyon'a, 1830'da Kavalalı Mehmet Ali Paşa'ya ve 1853 de Ruslara karşı Osmanlı Devletinin yanında yer almıştır.

Rusya: Rusya Balkanlarda ve Suriye'de yaşayan Ortodoks din kardeşlerini Omsalı Devletinin himayesinden kurtararak, bu topraklarda büyük bir Rus-

Ortodoks İmparatorluğu kurmayı düşünüyorlardı. Bu hakkın hukuki dayanağını ise 1774'te imzaladıkları Küçük Kaynarca Antlaşması'nın 7. maddesinde buluyorlardı. Bu maddeye göre: "Osmanlı Devleti Hıristiyan Diyanetinin ananesini ve kiliselerini koruyacak ve Rusya Devleti'nin elçilerine gerek kiliseler ve gerek onların hademesi hakkında bazı mütalaalarda bulunmak müsaadesi veriyordu. Rus elçisinin mutemed adamı vasıtasıyla yapacağı tebligatı Osmanlı Devleti kabul edecek idi"[2] Ruslar Boğazlardan geçiş hakkı elde etmeye çalışırken bu hakkın başka devletlere verilmemesi hususunda Bâb-ı Âli'ye ısrar ediyorlardı. Petersburg, Boğazlarla ilgili taleplerini kendilerine göre haklı sebeplere dayandırıyorlardı. İngiltere ya da bir başka devlet, Boğazlardan Karadeniz'e çıkarak Rusya'yı güneyden vurabilirdi. Yine Çarlık Rusya'sının iktisadi hayatı da ticari filosunun Boğazlar'dan geçişine bağlıydı.

Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğundan Berlin - Bağdat Demiryolu başta olmak üzere ayrıcalıklar koparması Rusya'nın telaşlanmasına sebep oldu. Rusya Doğu Anadolu'yu kendi nüfuz bölgesi olarak gördüğünden bu yatırımların özellikle de bu bölgeye kaymasını istemiyordu. Bölgenin kendisine karşı saldırılan bir üst merkezi olmaması için geri kalmasını istemekteydi. Söz konusu bölgede demiryolu yapımı için Osmanlı

[2] Cemal TUKİN, "*Küçük Kaynarca" İslam Ansiklopedisi, c. VI, İst. 1967, s. 1069*

Devletiyle anlaşması, bölgenin kalkınmasına engel olmak istemesindendi. Zaten bunu yapabilecek konumda da değildi. Elinde olan imkânları Karadeniz'e hâkim olabilmek için savaş gemileri yapımına ayırmıştı.

Fransa: Fransa'nın Ortadoğu ile bağlantısı diğer büyük devletlerinkinden daha eskiye dayanır.(I. François ile Kanuni Sultan Süleyman zamanına) Fransa'nın ticaret ve gemicilik şirketleri Osmanlı İmparatorluluğu ile Avrupa Devletleri arasında mekik dokurken bankerlerin de Süveyş Kanalı Projesi hisse senetlerinin büyük bir kısmını ellerine geçirmişlerdi. Yine Osmanlı Devlet Tahvillerini satın alan Fransızlar, bu devlete borç da vermişlerdi. Hatta Fransa Düyunu-u Umumiye'nin denetimini eline geçirmişti.1899 - 1903 yılları arasında Osmanlı ülkesindeki yatırımlara katılmaya çalışan Fransa, Almanya ile ortak bir projeye dahi girmek istiyordu. Ancak çabaları boşa çıkınca bu demiryolu yapımını engellemek istemiş, bunun yerine kendisi yeni demiryolu imtiyazları elde etme peşinde koşmuştur.

1830'da Cezayir'i, 1881'de Tunus'u, 1904'de Fas'ı işgal eden Fransa, Akdeniz'de stratejik bakımdan üç önemli deniz üssü kazanmıştır.

Avusturya - Macaristan İmparatorluğu; Balkanlara hakim olmak, Selanik'e kadar inmek isteyen

Avusturya, bölgedeki Gayr-i Müslim Tebayı Osmanlı Devleti aleyhinde bayrak açmaları için kışkırtmalıydı. Balkan uluslarına hamilik yapmak isteyen Avusturya'nın bu tutumu kendi çok uluslu İmparatorluğunun da çöküşünü hazırlamıştır. Habsburglar da Omsalılar gibi giderek çöken İmparatorluğun yöneticileri idiler. İçte etnik sorunlar, dışta ise Rusya, her iki imparatorluğu tehdit etmekte idi. İşte bu benzerliklere rağmen Avusturya Osmanlı Devletinin parçalanmasında ısrarcı olmuştur. Oysa Metternich 1815 Viyana Kongresinde iki devleti tehdit eden unsurları görmüş, o nedenle Balkanlar'da dengenin bozulmaması için uğraşmıştır. Avusturya sadece ismen büyük devlet görünümünde idi. Belki de Avusturya, kendisini kemiren çöküş kompleksini Balkanlar'da polislik yaparak tatmin etmek yoluna gitmiştir.[3] Yine Avusturya dünya politikasında Osmanlı Devletini küçük düşürmeye çalışarak prestijini kurtarmaya çalışmıştır. XIX. asır boyunca kendisini daima Avrupa'nın büyük devletlerinden biri olarak gören Avusturya, müttefiki Almanya'yı dostu Osmanlı karşısında utandıracak şekilde davranmış, Balkanlar'da güç dengesinin korunması için Osmanlı Devleti'ne yardım etmemiş ancak, sonunda onunla aynı akıbeti paylaşmıştır.

[3] Mim Kemal ÖKE, *Ermeni Sorunu (1914 - 1923) (Devletin Dış politika Araç Alternatifleri üzerine Bir İnceleme)Ank. 991, s. 25*

Almanya: II. Wilhelm Almanya'sının Ortadoğu Politikası ihtiraslarla örülmüştü. Bismarck'ın "Pomeranyalı bir neferin kemiklerine değmez" dediği Osmanlı İmparatorluğu II. Wilhelm'in dünya politikası anlayışı içinde mühim bir yere sahipti. II. Wilhelm Baltık Denizinden Basra Körfezine kadar uzanan büyük bir imparatorluk düşlüyordu. O, Balkanlar yoluyla Mezopotamya'ya sızmasının getireceği çıkarların cazibesiyle büyülenmişti. Anadolu yaylası ve Mezopotamya ovaları yeni kurulan Almanya'nın Orta Doğuya ulaşması için hem bir atlama taşı hem de Alman sanayisinde hammadde kaynağı ve pazar olabilecek konumda idi. Aslında Almanya henüz birliğini tamamlamadan önce Berlin'in doğuya açılma siyaseti Alman milliyetçileri tarafından savunulmuştu.[4]Ancak, Türkiye'yi Almanya'nın sömürgesi yapma fikri 1899'da Almanların Marmara kıyılarından Basa Körfezi'ne kadar uzanacak bir demiryolu hattının yapılması hakkını bu ülkeden koparmasından sonra kesinleşmiştir. Berlin - Bağdat Demiryolu projesi Almanya için maden aramacılığından petrol yataklarını işlemeye, sulama tesislerinin yapımında ticari ayrıcalıklara kadar külliyetli bir çıkar paketi sağlamıştı.

Bu genel açıklamalardan sonra şimdi Osmanlı Devleti üzerindeki büyük güçlerin mücadelesine geçebiliriz.

[4] ÖKE, *a.g.e. s.29*

A- BOĞAZLAR ÜZERİNDE İNGİLİZ - RUS MÜCADELESİ

Rusya, tarihi emeli olan güneye sarkıp sıcak denizlere inmek için başlıca üç bölgede faaliyet göstermiştir. Bunlardan biri, Doğu Anadolu, diğeri Balkanlar, bir diğeri de Boğazlardır ki; en çok ilgilendiği bölge de burası olmuştur.[5] İngiltere ise Rusya'nın Boğazları ele geçirerek Akdeniz'e inmesine her defasında engel olmuştur. Çünkü Rusya'nın güneye inmesini, İngiltere'nin Hindistan ile bağlantısını sağlayan (İngiltere; Atlas Okyanusu-Cebeli Tarık Boğazı-Akdeniz-Mısır üzerinden Kızıldeniz yoluyla ya da Suriye Irak üzerinden Basra Körfezi yoluyla Hindistan'a ulaşır. Bu yola Krallık ya da İmparatorluk yolu denilir.) İmparatorluk Yolunun güvenliğini tehlikeye düşürüyordu.

Rusya ise sıcak denizlere ulaşabilmek için iki istikamette yayılmak zorunda idi. Bunlardan biri Baltık Denizi, diğeri de Karadeniz'dir. Fakat her iki istikamette de Rusya'nın önüne engeller çıktı. Baltık Denizi'ne ulaşmasına İsveç, Karadeniz'e ulaşmasına ise Osmanlı Devleti engel teşkil ediyordu.

Rusya'nın Karadeniz'e ilk defa ayak basması (Osmanlı Devleti ile 1700 yılında imzaladıkları İstanbul Antlaşması) Azak Kalesi'ni ele geçirmesi ile mümkün olmuştur. Yine Rusya 1721'de İsveç ile imzaladığı ant-

[5] Haluk F. GÜRSEL*, Tarih Boyunca Türk - Rus İlişkileri Ak yy. İst. 1968, s.21*

laşma ile Baltık Denizi'ne de çıkmayı başarmıştır. XVIII. asrın hemen başında Karadeniz'e inen Rusya, daha sonra bu denizle olan sınırını genişletme politikası gütmüş ve bu politikasında başarılı da olmuştur. Kuzey Karadeniz'e yerleşen Rusya'nın bundan sonraki asıl hedefi, İstanbul ve Çanakkale Boğazlarını ele geçirerek, en azından Boğazlar'ın kendisine açık tutulmasını sağlamaktır. XX. yy. da Rusya'nın Balkanlar'daki faaliyetleri İngiltere'yi tedirgin eden bir unsur olarak görülmektedir. Çünkü Rusya, eğer Osmanlı Devleti'ni balkanlardan atarak buraya kendisi yerleşirse Akdeniz'e inme ve Boğazlar üzerinde baskı imkânına kavuşabilirdi.

İngiltere Rusya'nın Akdeniz'e inmesini önlemek amacı ile 1791Yaş Antlaşması'ndan itibaren Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikası başlattı. Ancak bağımsız bir Osmanlı Devleti Boğazları istediği zaman istediği devlete açıp-kapamakta yetkili idi. Osmanlı Devleti, bazen bu yetkisini İngiltere'nin hoşlanmayacağı şekilde de kullanmıştır. Mesela; Fransa'nın Mısır'ı işgali üzerine Bâb-ı Âli Rusya ile 1798'de bir ittifak antlaşması imzalamıştı. Bu antlaşma ile Rus harp gemileri Boğazlar'dan serbestçe geçme imkânına kavuşuyordu. 1805 yılında yenilenen bu antlaşma ile Rusya bu hakkına ilaveten Boğazlar'ı yabancı devletlere karşı Osmanlı Devleti ile birlikte savunma hakkını da elde etmişti.

Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın isyanı sırasında Bâb-ı Âli çok sıkışık bir durumda idi. Valinin isyanını bastıramayan devlet Rusya ile 1833 Hünkâr İskelesi Antlaşmasını imzalamak zorunda kalmıştır. Aslında bir İttifak antlaşması olan Hünkâr İskelesi; Rusya'ya olası bir saldırıya karşı Osmanlı Devleti'nin Boğazları kapaması gibi bir hükmü de içermekte idi. Fakat Avrupa Devletleri bu antlaşmayı, Osmanlı Devleti'nin Boğazları Rusya'ya açtığı şeklinde yorumladılar. Hünkâr İskelesi Antlaşması'ndan memnun olmayan İngiltere, Boğazlardan geçişi Osmanlı Devleti'nin yetkisinden çıkarıp uluslar arası bir statüye bağlamak istemiş, bu amacına da 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi ile ulaşmıştır. Sözleşme ile Boğazların kapalılığı ilkesi kabul edilmiş, dolayısıyla Rusya'nın Boğazlardan geçerek Akdeniz'e inmesi engellenmiş olunuyordu. (Bu statü 1923 Lozan Barış Antlaşmasına kadar devam etmiştir.)

B- BALKANLAR ÜZERİNDE AVUSTURYA - RUSYA MÜCADELESİ

1815'ten beri Avusturya'nın bütün engellemelerine rağmen 1870'de İtalya ve 1871'de Almanya siyasi birliğini kurmayı başarmıştı. O nedenle Avusturya diplomasisinin güneyde ve batıda bir işi kalmamıştı. Bundan sonra Avusturya - Macaristan İmparatorluğu yönünü Balkanlara çevirdi. Balkanlardaki genişleme politikasının iki temel doğrultusu, doğuda Selanik ve Ege Denizi, güneyde de Adriyatik Denizi olmuştur.

1870'lerden itibaren Avusturya bu iki denize ulaşmayı kendisine hedef olarak belirlemiştir. [6]

Ancak Rusya'da Balkanlar'ı Osmanlı Devleti'nin elinden alarak bölgede Panslavizm (Slav Birliği) politikasını gerçekleştirmek için harekete geçmişti. Böylece bölgede Avusturya ile Rusya arasında bir çatışma söz konusu oluyordu. Rusya'nın Pan-Germen bloğuna karşı takibe başladığı (1871'lerden başlayarak) Panslavizm politikası dolayısı ile Balkanlardan kuzey-güney doğrultusunda inmeye çalışması, yarımadada Avusturya-Rusya mücadelesini ortaya çıkarmakla beraber öte yandan Avusturya-Macaristan'a ait Bosna-Hersek'i alıp Adriyatik Denizi'ne çıkmak istemesi, Adriyatik'e Bosna- Hersek üzerinden ulaşmayı arzulayan Sırbistan ile onu şiddetli bir çatışma içine sokmuştur.

C- MISIR ÜZERİNDE İNGİLİZ - FRANSIZ MÜCADELESİ

İngiliz - Fransız çatışmasının en eskisi Mısır üzerinde meydana gelmiştir. 1798'de Napolyon BONAPART 'ın Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan Mısır'ı işgali, İngiltere'nin büyük bir telaşa kapılmasına neden oldu. Tarihte Yedi Yıl Savaşları olarak bilinen (1756-1763) savaşlar sonucunda İngiltere, Fransa'nın

[6] Fahir ARMAOĞLU*, 20. Yüzyıl Siyasi tarihi (1914 - 1980) İş Bankası yy., C. 1, Ank. 1994 (10), s. 21*

elindeki Hindistan'ı almayı başarmıştı.[7] İngiltere'nin en önemli sömürgesi olan Hindistan ile bağlantısı (Cebeli Tarık-Akdeniz-Mısır üzerinden) Fransa'nın Mısır'ı işgali ile tehlikeye girmiş oluyordu. Bu olaydan gerekli dersi alan İngiltere şu kanıya varmıştır: "Mısır, İngiltere'nin elinde olmalı, en azından başka güçlü bir devletin elinde olmamalıdır". O nedenle Fransa'nın Mısır'dan çıkarılması için 5 Ocak 1799'da Devlet-i Âliye ile bir ittifak antlaşması yapmış ve Fransa Mısır'dan atılmıştır. Fakat bundan sonra Fransa'nın Mısır ile olan ilgisi devam etmiş, 1830'da Osmanlıların elinden Cezayir'i almış ve bu devletin Mısır Valisi olan Mehmet Ali Paşa ile yakın ilişkilere girmiştir. Amacı, söz konusu vali aracılığıyla Kuzey Afrika'da kendi denetiminde bir Arap imparatorluğu kurmaktı. Bu amacın bir gereği olarak, Mehmet Ali Paşa'nın merkeze karşı 1831-1841 tarihleri arasındaki isyanı karşısında Fransa, Validen tarafa çıkmış, onu desteklemiştir. Ancak, Fransa'nın niyetini iyi bilen İngiltere valiye karşı Osmanlı Devleti'ni Desteklemiş ve bunda da başarılı olmuştur.

Fransa 1859'da Süveyş Kanalını açma girişimlerine başladı. Hisse senetlerinin büyük bir kısmına sahip oldu. İngiltere'nin Kanalın açılmaması için verdiği mücadele boşa çıktı ve Kanal 1869'da hizmete girdi. Bu Kanal Asya ve Uzakdoğu ile Avrupa arasındaki deniz bağlantısını oldukça kısaltıyordu. İngiltere'nin İmparatorluk yolu şimdi Fransa'nın kontrolüne girmiş oluyor-

[7] *a.g.e. s. 30-31*

du. İngiltere bu durumu tersine döndürmek için uygun bir zaman kolladı. Mısır valisi kötü ekonomik durumu nedeni ile Kanal şirketinde sahip olduğu hisse senetlerini 1875'te satışa çıkardı. Bunları satın alan İngiltere azınlıkta da olsa şirkete girdi. 1870-1871 yenilgisinin etkisindeki Fransa bu durumda bir şey yapamadı. İngiltere Mısır'da baş gösteren (Arap Milliyetçiliği sonucu) karışıklıklardan yararlanarak 1882'de burayı işgal etti. Bu hadise Fransa ile İngiltere arasındaki ilişkilerin 1904'e kadar gergin bir şekilde devam etmesine neden olmuştur.

D- ORTADOĞU ÜZERİNDE İNGİLİZ - ALMAN MÜCADELESİ

Bismarck'ın dış politikasında en önemli nokta Avrupa barışının korunması ve yeni kurulan devletin Avrupa dışında sömürge rekabetine etkin bir biçimde katılması idi. Politikasının ağırlık noktasını Avrupa olarak alan Bismarck, daima Almanya - Avusturya - Rusya İttifakından yana olmuştu. Bu yüzden de Osmanlı İmparatorluğu'nu feda etmeyi daima göze almıştı.

Ancak Almanya'nın yeni İmparatoru II. Wilhelm (1888-1918) Bismarck'ın aksine bir dünya politikası izlemeye başladı. O, artık Almanya'nın güçlendiği kanısında idi. Avrupa'nın dışına açılmak istemekteydi. Yeni imparator, Almanya-Avusturya-İngiltere İttifakından yanaydı. Osmanlı İmparatorluğu ile de yakın ilişki-

ler kurulmasını istiyordu. Nitekim II. Wilhelm'in tahta çıkmasından sonra Alman-Osmanlı ilişkilerinde önemli değişiklikler meydana geldi. Hükümdarlığının ilk günlerinden itibaren Osmanlı İmparatorluğu ile yakından ilgilenmeye başlayan II. Vilhelm'in böyle davranmasındaki amacı, bu devletin Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'na kadar uzanan toprakları ile İngiltere'nin imparatorluk yolunu vurmaktı. Avrupa'nın büyük emperyalist devletleri deniz imparatorlukları kurmuş ise Almanya da bir Kara İmparatorluğu ve sömürgesi kurabilir, deniz sömürgelerini karadan çevirebilirdi. [8]Almanya'nın doğuya yayılma çabasından memnun olmayan Bismarck, 1890'da başbakanlıktan istifa edince, onun temsil ettiği politika dönemi de sona ermişti. Devlet yönetimini ele alan II. Wilhelm artık bir dünya devleti haline gelebilmek için çalışmalarına başladı.

II. Wilhelm, Osmanlı Devleti'ni iyi bir sömürge alanı olarak görüyordu. "O, Osmanlı Devleti'nin zengin yeraltı ve yer üstü kaynaklarına sahip olmak için bu toprakları ticari ve iktisadi yollarla elde etmeyi, ekonomik yönden ülkeye yerleşmeyi, silahla elde edilecek bir zaferden daha kolay ve güvenli olacağını düşünüyordu."

İngiltere, 1878 Berlin Kongresi'nde doğuda Rusya'ya karşı bir rakip daha çıkarmak için Almanya'yı şark politikasına sokmuştu. Nitekim Almanya 1878'den

[8] Oral SANDER, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerinde Bir Deneme SBF Basımevi, Ank. 1987, s. 165*

beri "Doğu Sorunu" ile yakından ilgilenmeye başlamıştır. İşte bu ilgi II. Wilhelm ile daha da yoğunlaştı. Ancak bu, İmparatorun kişisel isteğinden çok Alman diplomasisinde meydana gelen değişmenin sonucuydu.

Çünkü Almanya gelişip bir sanayi ülkesi haline geldikten sonra ona hammadde kaynağı ve yapılmış mallarını ihraç etmek için pazar gerekliydi. Bunun için de Anadolu'yu hedef aldı. Yeni Almanya, İngiltere'nin en büyük sömürgesi olan Hindistan yolu ile Akdeniz arasında kalan Anadolu'yu elde etmek ve buranın zenginliklerinden yararlanmak istiyordu. Ancak, bunun için de Anadolu'nun belli ölçüde kalkındırılması gerekiyordu. Bu amacı gerçekleştirmek için Almanya, sanayici ve tüccarlarını Anadolu'ya göndermeye başladı. II. Wilhelm Anadolu'yu Almanya etkisine sokmak için elinden geleni yaptı, hatta bunun için II. Abdülhamit ile iyi geçinmeye çalıştı. Sultan II. Abdülhamit, hatıra defterinde Almanlara yanaşmasından şöyle bahseder: "Almanlara yanaşıyordum. Bunu ne Çar ister, ne de İngiliz Hükümeti razı olur. Nitekim bir yandan Ruslar, bir yandan İngilizler bana daha dostane davranmaya başladılar. Niyetim Almanlarla birlik olmak değil, birlikmiş gibi görünerek ittifakımı, dünya denizlerine hakim olan devlete pahalı satmaktı" [9]

Almanya'nın doğuda bu şekilde gelişme göstermesi özellikle demiryolu yapma hakları elde etmek

[9] İsmet BOZDAĞ, *Sutan Abdülhamid'in Hatıra Defteri(1) Emre yy. İst. 2006, s. 69*

istemesi 1892'lerde Alman-İngiliz rekabetini doğurdu. Ancak Alman hükümetinin Mısır'daki durumlarına karşı çıkacağını bu konuda Fransa ve Rusya'yı destekleyeceğini bildirmesi üzerine, İngiltere Anadolu'da demiryolu yapımı işlerinden vazgeçti. Böylece Almanya, Anadolu'da bu alanda rakipsiz kaldı.

Zaten Osmanlı Devleti de askeri ve ekonomik nedenlerle demiryolu yapımını hızlandırmak istiyordu ve nihayet 1902'de Bağdat Demiryolu inşaat hakkını Almanya'ya verdi. Başlangıçta Almanya'nın bu durumuna İngiltere, Fransa ve Rusya karşı çıktılarsa da sonunda kabul etmek zorunda kaldılar. Ancak Bağdat Demiryolu inşaatının ilerleyip Basra Körfezine yaklaşması bölgede çıkarları tehlikeye düşen söz konusu devletlerin dikkatlerinin yeniden bu demiryolu üzerinde toplanmasına, aynı zamanda Osmanlı Devleti hakkında daha yıkıcı bir siyaset izlemelerine neden oldu. Böylece İmparatorluk üzerindeki çıkar çatışmaları daha da şiddetlenmiş oldu. Osmanlı İmparatorluğu'nun Ortadoğu toprakları üzerindeki İngiliz - Alman mücadelesi fazla uzun ömürlü olmadı. Hatta bu mücadele büyük devletlerin Osmanlı Devleti üzerindeki en kısa ömürlü mücadelesidir de diyebiliriz. Çünkü 1914'te başlayan I. Dünya Savaşı hem Osmanlı Devleti'nin hem de Almanya'nın sonunu getirmiştir.

II. BÖLÜM

1789-1839 YILLARI ARASINDA OSMANLI DEVLETİ İLE BÜYÜK DEVLETLER ARASINDAKİ MÜNASEBETLER

A- NAPOLYON'UN MISIR SEFERİ VE SONUÇLARI

Bilindiği gibi Osmanlılarla Fransızlar arasındaki ilişkiler XVI. asırda zamanında başlamıştır. Temelleri Kanuni zamanında atılan dostluk ilişkileri ekonomik ve siyasi çerçevede gittikçe gelişme göstermiş ve 1789 Fransız İhtilali'ne kadar süregelmiştir. Hatta uzun yılların verdiği bir alışkanlıkla bu dostluk bir gelenek halini almıştı.

Fransız İhtilali patlak verdiği zaman Osmanlı Devleti diğer Avrupa Devletlerinde olduğu gibi hadiseye Fransa'nın bir iç meselesi olarak bakmıştır. Osmanlılar ihtilalin neler getirdiklerini, ihtilalin gelişmesinden sonra bile anlamış değillerdi. İhtilali bir anda anlayamayan Osmanlı Devlet adamları 1792'ye kadar olaya ilgisiz kaldılar. Fransız İhtilalinin patlak verdiği yıl olan 1789'da Osmanlı tahtına çıkan III. Selim, İhtilalin meydana getirdiği karışıklılardan son derece memnun gözüküyordu. O nedenle de olayı gayet iyimserlikle karşılamıştı. Sultan, Fransa'nın Avusturya ve Rusya ile yaptığı savaşta Fransa'yı tutmakla tarafsız kalıp reformlarını gerçekleştirmede hepsinden yardım almayı düşünüyordu.[1]

[1] Stanford SHAW, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye C.I, e yy. İstanbul 1982, s.361*

Yeni Fransız rejimini Bâb-ı Âli ilk anda tanımadı. Bu konuda diğer büyük devletlerin Osmanlı Devletine baskıları bilinmektedir. Bu durum Sultan Selim için önemli bir sınav niteliği taşıyordu. O da bir müddet beklemeye karar verdi, yeni Fransız rejimini ilk önce bir büyük devletin tanımasını bekledi.[2] Nihayet sultanın düşündüğü gerçekleşti ve 1794'te Prusya, Fransa Cumhuriyetini resmen tanıdı. Bu olay üzerine III Selim de bu Cumhuriyeti tanımakta bir sakınca görmedi. Sorunun böylece halledilmesinden sonra taraflar arasında yeniden dostluk ilişkileri sağlanmış olundu. İlişkilerin bu havada cereyan ettiği bir vakitte Fransa'nın batıda Osmanlı sınırlarına kadar gelmesi iki devlet arasındaki ilişkilere yeni bir sayfa açtı.

Fransa ile Avusturya arasında 17 Ekim 1797'de imzalanan Compo Formio Antlaşması ile Fransa; Kuzey İtalya, Yedi Ada ve Dalmaçya kıyısındaki toprakları ele geçirmiştir. Bu Antlaşma ile Avrupa'daki siyasi durum değiştiği gibi tarihte ilk defa Osmanlı İmparatorluğu ile karadan komşu haline gelmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu Fransa'nın bilhassa Dalmaçya Kıyılarını ele geçirmesini endişe ile karşılamıştır. Çünkü Fransa buralarda yaşayan Hıristiyan toplulukları bu arada Rumları ihtilal fikirleri ile Osmanlılara karşı ayaklanmaları için kışkırtıyordu. Hatta Fran-

[2] Rıfat UÇAROL, *Siyasi Tarih, İst. 1985(3), s. 55*

sa'nın Arnavutluk ve Bosna'ya saldıracağı, bu niyette olduğu duyulmuş ise de, Balkanlardaki Osmanlı askeri gücü ve buna ek sebepler bir araya gelince Napolyon da böyle bir girişimde bulunmadı. Fransa'nın batıdaki girişimleri Osmanlı Devleti'nin bu ülkeye karşı olan mevcut siyasetini değiştirmek zorunda bırakmıştır.[3]

Napolyon BONAPART Avrupa'da iyice güçlenen ancak, hâlâ bir kara devleti konumunda olan Fransa'nın Doğu Akdeniz'de sömürge kazanması ve bölgeye egemen olmasını sağlayarak Fransa'yı bir deniz devleti haline getirmek amacıyla bu sefere çıkmıştır.

Napolyon önce stratejik bir ehemmiyeti olan Malta Adasını St. Jean Şövalyeleri'nin elinden aldı. (12 Haziran 1798) Daha sonra İskenderiye'ye çıkarma yapan Napolyon 25 Temmuz 1798'de Mısır'a sahip oldu.

Olayı haber alan Osmanlı devlet adamları şaşkınlıklarını gizleyememişlerdir. Çünkü Fransa ile Kanuni Sultan Süleyman zamanından beri süregelen geleneksel bir dostluk ilişkisi mevcuttu. Asırlardır dost bilinen bir ülkeden böyle bir hareket beklenmiyordu. Şaşkın vaziyette bulunan Bâb-ı Âli Fransa'ya karşı hemen harp ilan etmedi. (2 Eylül 1798'de Fransa'ya karşı resmen savaş ilan edilmiştir) Hükümet ilk anda Divanın Fransız

[3] a.g.e., *s..57*

yanlısı üyelerini tutukladı. Fransa'nın ticari mallarına el koydu. Osmanlı Limanları Fransızlara kapatılarak, limana uğrayacak İngiliz gemilerine gerekli yardımın yapılması ve asker toplanmasına karar verildi.

Osmanlı İmparatorluğu o güne kadar dış politikada Fransız yanlısı bir siyaset gütmüştü. O nedenle bu olaylar karşısında ilk anda yalnız kalmıştır. Ancak Fransa'nın Malta Adası'nı ve Mısır'ı ele geçirerek Akdeniz'deki dengeyi kendi lehine çevirmesi İngiltere ve Rusya'yı yakından ilgilendiriyordu. Yani Fransa'nın bu hareketi ile İngiliz ve Rus çıkarları da tehlikeye düşmüş oluyordu. Bu iki devlet açısından Mısır'ın güçlü Fransa yerine; zayıf Osmanlı Devleti'nin elinde kalması çok daha iyi olurdu. Bunun için İngiltere ve Rusya Fransa'ya karşı Osmanlı'nın yanında yer almıştır.

1- Türk - Rus İttifak Antlaşması (23 Aralık 1798)

Napolyon'un Mısır'ı işgalinden en çok rahatsız olan devletlerden birisi Rusya'dır. Sebebi de gayet açıktır. Bilindiği gibi Rusya'nın "Sıcak Denizlere İnme" gibi tarihi bir emeli vardır. Oysa Napolyon Mısır'ı daha sonra Suriye'yi işgal etmiş, kuzeye doğru çıkmaya başlamıştır. Rusya Napolyon'un Osmanlı imparatorluğunu hepten yıkmasından korkuyordu. Korkuyordu

çünkü: Rusya zayıf bir Osmanlı Devletinin elinden Boğazları alabilir, fakat kuvvetli bir Fransa'nın elinden alması çok zor olurdu. Bu sebeple Rusya Osmanlı Devleti ile bir ittifak antlaşması yapmak istedi. Yapılan görüşmeler sonunda bu devletle 23 Aralık 1798'de ittifak antlaşması imzalandı.[4]

Bu İttifak Antlaşması ile Osmanlı Devleti Mısır'ı işgal eden Fransa'ya karşı aynı bölgede gözü olan Rusları onların karşısına dikmiştir. Yani bu ittifak antlaşması ile artık Osmanlı Devleti "Denge Politikasını" başlatmış oluyordu.[5] Bundan sonra bu politika ile varlığını ve toprak bütünlüğünü korumaya çalışacaktır. Osmanlı Devleti XVI. asrın Osmanlı - Fransız dostluğu istisna edilecek olunursa 1798'e kadar devletlerarası ilişkilerde, ittifaklar sistemine girmemiş, yalnızlık ilkesine bağlı kalmıştır. Çünkü devlet bir önceki asırda bu kadar zayıf durumda değildi. XVIII. asırda girdiği pek çok savaşta yenilmesine rağmen bu savaşları kendi gücüyle yürütebilmişti. Fakat XIX. asıra gelindiğinde bir yandan Avrupa'daki güç dengesinin, şartları ve unsurları değişmiş, bir yandan da Osmanlı Devleti'nin kendisi zayıf kalmış iyice güçten düşmüştür

[4] Antlaşmanın önemli maddeleri için bkz.,E*nver Ziya KARAL, Osmanlı Tarihi, c.5, Ank.1988, s. 32-33*

[5] SANDER, *a.g.e., s. 114*

1798'de imzalanan bu antlaşma aynı zamanda Rusya ile Bâb-ı Âli arasındaki ilk ittifak antlaşması gibi bir özelliği de taşımaktadır.

Bundan sonra Osmanlı Devleti üzerinde menfaatleri olan devletler Yakındoğu sorunları ile daha yakından ilgilenmeye başlayacaktır.

Osmanlı, Rus ittifakının ardından İngiltere ile de bir ittifak atlaşması imzalamıştır ki, bu antlaşma ile Bâb-ı Âli aynı bölge ile ilgilenen Rusya ile İngiltere'yi karşı karşıya getirmiştir.[6]

2- Türk - İngiliz İttifak Antlaşması (5 Ocak 1799)

Fransa'nın Mısır gibi stratejik ehemmiyet arz eden bir noktayı işgalinden belki en çok rahatsız olan devlet İngiltere'ydi. Bunun nedeni de gayet açıktı. İngiltere'nin 1756-1763 Yedi yıl Savaşları'nda Fransa'dan ele geçirdiği Hindistan İngiliz ekonomik hayatında çok önemli bir yer işgal ediyordu. Napolyon Hindistan yolu üzerinde bulunan Mısır'ı işgal etmişti. Bir başka deyişle İngiltere'nin en büyük sömürgesi ile bağlantısı Fransa'nın tehdidi altına girmiş oluyordu. İngiltere şunu anladı. Osmanlı Devleti'nin varlığı ve devamı İmparatorluk Yolu için gereklidir. Demek ki Osmanlı

[6] GÜRSEL, *a.g.e., S. 70*

Devleti'nin yaşatılması, toprak bütünlüğünün korunması İngiltere'nin menfaatinedir.[7]

Aslında İngiltere'nin bu politikası yeni de değildi. 1787 - 1792 tarihleri arasında Osmanlı İmparatorluğu müttefik Rus ve Avusturya kuvvetleri karşısında çok zor duruma düşmüştü. Bu iki müttefikin Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkarak eski Bizans'ı kurmak ve özellikle de Rusya'nın Boğazlara yerleşmek istemesi İngiltere'yi ciddi bir tehlike ile karşı- karşıya bırakmıştı. Hindistan yolu ilk kez tehlikeye girmişti. Çünkü bu sıralarda Kuzey Karadeniz'e iyice yerleşen Rusya'nın Boğazları ele geçirerek Akdeniz'e inmesi İngiltere'nin Krallık yolunu kesmesi olmayacak bir şey değildi. O nedenle zamanın İngiliz başbakanı Pitt, 1791'de savaşın derhal durdurulması için Rusya'ya ültimatom vermiş, ancak İngiliz kamuoyunun Rus sempatisi ve Osmanlı düşmanlığı nedeni ile meydana gelen tepki başbakan Pitt'i ültimatomu geri almaya mecbur etmişti. [8]Fakat İngiltere'nin Rusya'ya karşı Osmanlı toprak bütünlüğünü koruma politikası artık başlamıştı. Hatta savaşın devam ettiği süre içerisinde İngiliz diplomasisi lehimize hareket etmiş, İsveç'i Rusya'ya saldırtmış, Prusya da İngiltere'yi desteklemiş, bu gelişmeler sayesinde Rusya Türkiye'den 1792 Yaş Antlaşması ile pek az bir toprak par-

[7] ARMAOĞLU, *a.g.e., S.44*

[8] Süleyman KOCABAŞ, *Hindistan Yolu ve Petrol Uğruna Yapılanlar TÜRKİYE VE İNGİLTERE, Vatan yy., İst. 1985, s. 15-19*

çası alabilmiş, bununla yetinmek zorunda kamıştı. İngiltere'nin 1791'de başlayan "Osmanlı devletinin toprak bütünlüğünü koruma politikasını" (her ne kadar bu koruma kurdun kuzuyu koruması babından olsa bile) Bâb-ı Âli ancak 1798'de Napolyon'un Mısır'a saldırması ile görebilmişti. Geç de olsa bunu fark eden Osmanlı Devleti, bundan böyle kendisine yönelen tehdit ve tehlikelere karşı dış politikada İngiltere'ye dayanma yani İngiltere'ye dayanan bir denge politikası gütmeye başlayacaktır. Bâb-ı Âli'nin bu politikasında bazı pürüzler olmuş ise de genel olarak XIX. yy.'ın son çeyreğine kadar devam etmiştir.

İşte 1791'de Türkiye'yi Rusya'ya karşı koruyan İngiltere şimdi aynı korumayı Mısır'ı ele geçiren Fransa'ya karşı da yapmak istiyordu. Daha fazla vakit kaybetmek istemeyen İngiltere, Bâb-ı Âli'ye Napolyon'un Mısır'dan çıkarılması için bir ittifak antlaşması önerdi. Osmanlı Devleti eski dostu Fransa'ya karşı tek başına gücünün yetmeyeceğini biliyordu. Gerçi 23 Aralık 1798'de Rusya ile bir ittifak antlaşması yapılmıştı. Ancak bu antlaşma bir zorunluluk sonucu imzalanmıştı. Rusya'nın gerçek niyeti biliniyordu. Zaten Osmanlı Devleti bundan böyle dış politikada bir büyük devlete yaslanmak istiyordu. Rusya, Osmanlı Devletinin dayanabileceği, denge politikası oluşturabileceği bir konuma da sahip değildi. Bütün bunları düşünen Osmanlı Devlet adamları İngiltere ile bir ittifak antlaşması imzaladılar. (5 Ocak 1799) bu antlaşmanın hükümleri de Os-

manlı - Rus İttifak Antlaşmasına paralel olarak hazırlanmıştır.

3- Mısır Seferi'nin Sonucu ve Sonrası

İngiliz ve Rus yardımları sayesinde Osmanlı Devleti Fransa'yı Mısır'dan çıkarabilmiştir. Fakat Napolyon'un bu hareketi mühim sonuçlar da doğurmuştur.

Bunlardan birincisi yukarıda bahsettiğimiz ittifak antlaşmalarıdır. Fakat asıl önemli sonucu, o zamana kadar dostane bir şekilde süregelmekte olan Osmanlı - Fransız ilişkilerinin alt üst olmasıdır. Bundan sonra dış politikada Fransa'dan boşalan yeri Bâb-ı Âli, İngiltere ile doldurmaya çalışmıştır.

Fransa 3 Eylül 1801'de müttefiklerle imzaladığı mütareke ile Mısır'ı boşaltmayı kabul etmiştir. 1 Ekim 1801'de Fransa ile İngiltere arasında Londra'da bir ön barış antlaşması imzalandı. Buna göre: Mısır Osmanlı Devleti'ne bırakılıyordu. Türkiye'nin katılmadığı bu antlaşma ile İngiltere, Osmanlı taraftarı görünerek, bu devleti Fransa'dan koparma amacı gütmüştür.9 Ekim 1801'de Osmanlı Devleti ile Fransa arasında Paris'te muahedename imzalanmıştır.[9] Bu antlaşmayı İngiltere kabul etmeyeceğini ilan etmiştir. Buna gerekçe olarak

[9] Süleyman KOCABAŞ, *Paris'in Doğu Yolunda Yaptıkları TARİHTE TÜRKLER VE FRANSIZLAR Vatan yy., İst. 1990, s. 172*

da 1 Ekim 1801 tarihli Londra Antlaşması varken bu antlaşmaya gerek olmadığını göstermiştir.

27 Mart 1802'de İngiltere ile Fransa arasında Amiens Antlaşması imzalandı. III. Selim Amiens'in Türkiye ile ilgili kısımlarını tanıdığını bildirdi. 25 Haziran 1802'de ise Türkiye ile Fransa arasında ayrı bir antlaşma imzalanmıştır.[10]Bu antlaşma ile Napolyon'un Mısır'ı işgali ile bozulan Osmanlı - Fransız ilişkileri yeniden eski halini almış oldu.

B- MORA İSYANINA KADARKİ DÖNEMDE DIŞ MÜNASEBETLER

1- 1802 - 1807 Dönemi

Bu dönemde 1798'de Fransa'nın Mısır'ı işgali ile perçinlenen antlaşmalar bozulmuştur. III. Selim, ta başından beri Rus korumasını istemiyordu. Çünkü O, Rusların emellerini ve bu emellere ulaşmak için neler yaptıklarını iyi biliyordu. Ancak İngiltere ile arasında bir soğukluk olmaması için bu durumu açıkça dile getiremiyordu. Çünkü İngiltere bu zamanda Rus ve Fransız emellerine karşı başlıca bir engel konumunda idi. Sultan Selim bu nedenle savaşa meydan verecek davranışlardan uzak durarak çıkarları dengede tutmaya çalışan bir politika izlemeye çalışıyordu. Ancak 2 Aralık

[10] *a.g.e. s. 174*

1802'de Napolyon PONAPART imparatorluğunu ilan edince Osmanlı İmparatorluğu için ortaya yeni bir durum daha çıkmış oluyordu. Napolyon'un imparatorluğunun tanınıp tanınmaması meselesi.[11] Aslında Sultan Selim barış içinde bulunduğu Fransa'nın bu yeni rejimini tanıma eğilimindeydi. Ancak Rusya ve İngiltere daha önce imzaladıkları ittifak antlaşmalarını hatırlatarak Napolyon'un imparatorluğunun tanınmaması için Bâb-ı Âli'ye baskı yaptılar.

Görüldüğü gibi Osmanlı Hükümeti bir yandan Rusya ve İngiltere diğer yandan da Fransa'nın baskısı altında kalmıştı. Bu durum karşısında Sultan beklemeyi tercih etti. Bu durum Fransa'nın Osmanlı Devleti ile ilişkilerinin kesmesine neden oldu. Bu arada Rusya ile 1798'de imzalanan ittifak antlaşmasının yenilenmesi gerekiyordu. İstemeyerek de olsa 24 Eylül 1805'te bu devlet ile 1798 Antlaşması yenilendi. Çar da Osmanlı Devleti üzerindeki ağırlığını biraz daha hissettirmiş oldu. Bu antlaşma ile Rusya dokuz yılık bir süre için özellikle Boğazlarda üstün bir duruma gelmişti.[12]

Bununla birlikte III. Selim Avrupa'da baş gösteren savaşlarda tarafsız kalmaya çalıştı. Bu sıralarda Napolyon kendisine karşı kurulmuş olan III. koalisyon cephesini yenmeyi başardı. (1805) Napolyon'un bu

[11] UÇAROL, *a.g.e. S. 68*

[12] GÜRSEL, *a.g.e. S. 72*

zaferleri Sultan Selim'i sevindirdi. Nitekim 1805'te Rusya ile bir zorunluluk sonucu imzalanan antlaşmaya aldırılmayarak Fransa'ya doğru yaklaşıldı. Rusya ve İngiltere'ye rağmen Napolyon'un imparatorluğu tanındı. (Şubat 1806) Böylece taraflar arasında yeniden dostluk ilişkileri kurulmuş oldu.[13]Osmanlı Devleti ile Fransa'nın birbirine yakınlaşması İngiltere ile Rusya'yı endişelendirdi. Çünkü Avrupa'daki Napolyon tehlikesi doğuya kayabilirdi.

2- Tilsit Antlaşması ve Türkiye'nin İngiltere Safına Kayışı

Rusya Fransa'ya yenilince I. Napolyon ile Tilsit'te masaya oturmak zorunda kaldı. Napolyon, III. Koalisyon'un kara Avrupa'sındaki bütün müttefiklerini yenilgiye uğratmıştı. Şimdi sıra İngiltere ile mücadeleye gelmişti. İşte Napolyon'un Tilsit'teki bütün hareket noktası, Rusya'yı İngiltere'ye karşı kullanmak oldu. Rusya'yı kendi safına çekebilmek için onun Türkiye üzerindeki tarihi emellerini tahrik etti. Görüşmelerde Omsalı Devleti her iki devletçe paylaşılıyordu. Ancak iki imparator İstanbul konusunda anlaşamıyorlardı. Çünkü ne Çar Aleksandr ne de Napolyon, İstanbul'dan vazgeçmek niyetinde değildi. Nihayet 7 Temmuz

[13] UÇAROL, *a.g.e. s. 68-69*

1807'de taraflar asında bir antlaşma imzalandı.[14] Türkiye aleyhinde hükümler içeren bu antlaşmaya Bâb-ı Âli'nin tepkisi sert olmuştur. İlk dikkati çeken husus Rusların Yedi Ada'yı boşaltarak buraya Fransızların yerleşmesidir. Hâlbuki burası Türkiye'nin himayesine verilmiş bir cumhuriyetti, bunu 1802'de Paris'te Fransa da kabul etmişti. Yapılan iş bu antlaşmaya aykırıydı. Bâb-ı Âli'nin şiddetli tepkisi karşısında Fransa buraya yerleşmekten vazgeçti. Ancak Napolyon'un bu ve benzeri davranışları Osmanlı Devletinin kendisine olan güvenini yok etti. Bu tepki karşısında Napolyon Türkiye'nin İngiltere'ye yaklaşmasından korkuyordu. Nitekim Fransa'nın kendisine karşı takip ettiği politikanın kökten değiştiğini gören Osmanlı Devleti İngiltere'ye yaklaşmaya karar verdi. [15]Zaten Tilsit Antlaşması hem Türkiye'yi hem de İngiltere'yi hedef almıştı. Bu sebeple ortak düşmana karşı iki ülke birleşme ihtiyacı hissetmiştir. Napolyon ile Çar Aleksadr arasında 22 Ekim 1808'de imzalanan antlaşma gereği Eflak ve Boğdan'ı Rusya'ya vermesi olayı Türkiye ile Fransa arasındaki bağların hepten kopmasına neden oldu. Bâb-ı Âli, sonunda 5 Ocak 1809'da Fransa ve Rusya tehlikesine karşı İngiltere ile bir ittifak antlaşması imzaladı.

Daha sonra Erfurt Antlaşması'nın uygulamasında çıkan aksaklıklar nedeniyle Rusya ile arası açılan Na-

[14] KOCABAŞ, *Türk - Fr. s. 192-196*

[15] *a.g.e. s. 206-208*

polyon Osmanlı Devleti'ne yeniden yaklaşmak istedi. Ancak Fransa'nın Mısır Seferi'nde ve Tilsit'te Türkiye aleyhinde takındığı tavrı iyi bilen Padişah buna yaklaşmadı. Napolyon Türklere karşı uyguladığı ikiyüzlülüğün cezasını 1812'de Moskova Seferinde hezimete uğrayınca anlayacaktır.

3- Mora İsyanı ve Büyük Devletlerin Tutumu

Fransız İhtilali'nin getirdiği milliyetçilik akımı ve dış güçlerin, özellikle de Rusların kışkırtması ile Mora'daki Rumlar, Osmanlı Devletine bağımsızlık için isyan ettiler. Rusya Balkanlarda kendi nüfuzunda devletler kurdurarak emellerine ulaşmak istemekteydi. İngiltere, Rum isyanı karşısında başlangıçta Osmanlı Devletinin yanında yer almışsa da 1824'ten itibaren Yunanlıların yanında yer alacaktır. İngilizlerin bu saf değiştirmesinde başlıca iki etken göze çarpmaktadır. Bunların birincisi; Yunanlıların kullanımını Rusların elinden alarak kendi emelleri doğrultusunda kullanmak, ikincisi de Mehmet Ali Paşa gibi güçlü bir valinin Mora ve Girit'e yerleşmesini önlemekti.[16] Bâb-ı Âli Avusturya Başbakanı Metternich'in de tavsiyesi ile Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'dan yardım istemişti.[17] İngiltere'nin 1826'da Rumlara imtiyaz talebi Bâb-ı Âli tarafından

[16] KOCABAŞ, *Türk - İng. s. 29-34*

[17] GÜRSEL*, a.g.e. s. 83*

reddedilince İngiliz - Rus yakınlaşması doğdu. Taraflar 4 Nisan 1826'da otonom bir Yunanistan Devleti'nin kurulmasını kararlaştırdılar. Bu protokol Fransa, Avusturya ve Rusya tarafından da imzalanmıştır. Söz konusu protokolü Osmanlı Devleti'ne de kabul ettirmek isteyen İngiliz, Rus ve Fransız donanmaları Navarin'de bulunan Osmanlı - Mısır donanmasını yaktılar. (20 Ekim 1827)

a- Navarin Olayı

Osmanlı Donanmasının Navarin'de İngiliz, Rus ve Fransız donanması tarafından yakılması Yunanistan, Rusya ve Fransa'da büyük bir sevinçle karşılandı. Avusturya ise durumdan memnun gözükmüyordu. Çünkü bu olayla Metternich Sistemi ve Kutsal İttifak yıkılmış oluyordu. Aslında İngiltere de durumdan rahatsız olmaya başlamıştı. Çünkü Osmanlı Devletinin donanması büyük bir darbe yemişti. Rusya ve Fransa'nın Balkanlardaki emellerine karşı engel olacak bir kuvvet kalmamıştı. Bâb-ı Âli Fransa, İngiltere ve Rusya'dan olayın tazminatını istedi. Ancak bu istek reddedildi. Bunun üzerine söz konusu devletlerle ilişkiler kesildi.[18]

b- Türk Dış Politikasında ABD

Navarin Olayının neticesidir ki; artık Osmanlı Devleti'nin bir donanması bile yoktu. Bu eksikliğin

[18] UÇAROL*, a.g.e. S. 119 - 124*

giderilmesi gerekliydi. Bu sıralarda ABD Osmanlı Devleti ile ilişki kurmak istemekteydi. Bâb-ı Âli konuyu düşündü. ABD, Mora İsyanı sırasında Avrupa Devletleri'nin aksine tarafsız bir tutum sergilemişti. Ayrıca yeni bir Osmanlı Donanmasının meydana getirilebilmesi için gerekli olan kereste bu ülkeden sağlanabilirdi. Yine gemi yapımında bu devletin teknolojisinden de faydalanmak mümkündü. İşte bunları düşünen Osmanlı Devleti aynı zamanda dış politikasındaki boşluğu da doldurmak maksadı ile bir süredir resmi ilişkilere girmek isteyen ABD'nin görüşme talebini kabul etti. Nihayet bu ülke ile 7 Mayıs 1830'da bir ticaret ve dostluk antlaşması imzalandı.[19] Antlaşmanın gizli maddesine göre: Türkiye için yapılacak savaş gemilerinin inşasında ve gerekirse Türkiye'de yapılacak savaş gemileri için gerekli olan kereste ABD'den sağlanacaktı.

İlk resmi ilişkilerin de böylece kurulduğu Amerika ile bundan sonraki münasebetler genellikle dostluk çerçevesinde XX. asrın başlarına kadar devam etmiştir.

C- MEHMET ALİ PAŞA İSYANI KARŞISINDA BÜYÜK DEVLETLER

Osmanlı Devleti Rum İsyanı sırasında Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'dan yardım talep etmiş, isyanın bastırılması halinde Mora ve Girit valiliklerinin kendi-

[19] *a.g.e., s. 119-124*

sine verileceğini söylemişti. Mısır kuvvetleri isyanı bastırdı. Ancak, büyük devletler Yunan devletini kurdurdular. Vali Mehmet Ali Paşa Mora'ya sahip olamamıştı. Navarin'de donanması yanan Paşa Mora'nın yerine Suriye'nin kendisine verilmesini istedi. Bu istek Bâb-ı Âli tarafından reddedilince Mehmet Ali Paşa merkeze isyan etti ve Suriye'ye saldırdı. İsyanı bastırmaya gücü yetmeyen II. Mahmut İngiltere'den yardım talebinde bulundu ise de olumlu bir sonuç alamadı. Fransa başından beri Mehmet Ali Paşa'yı destekliyordu. Fransa bu valiye dayanarak Akdeniz'de İngiltere'ye karşı bir üstünlük kurmayı düşünüyordu. Zaten 1828'de Mora'ya asker çıkarıp Yunanlılara yardım eden ve 1830'da Cezayir'i işgal eden Fransa idi. Bunlara ek olarak Fransa'nın Mehmet Ali paşa isyanı karşısında Osmanlı Devleti'ne karşı cephe alması taraflar arasındaki ilişkileri iyice bozdu.[20]Avusturya bu olay karşısında Osmanlı Devleti'ni desteklemişse de 1830 İhtilalleri nedeniyle fazla aktif olamamıştır.

Valisinin isyanı karşısında çaresiz kalan II. Mahmut, ilk önce reddettiği Rus yardımını "denize düşen yılana sarılır" diyerek kabul etmek zorunda kaldı. Zaten 1829'dan sonraki Rus politikası şu idi: Osmanlı Devleti yıkılır ise diğer devletler işe karışır. Bu sebeple Rusya'nın nüfuzunda zayıf bir Osmanlı Devleti olmalıydı. 8 Temmuz 1833'te Rusya ile Hünkâr İskelesi Antlaş-

[20] KOCABAŞ, *Türk - Fr.., s.243*

ması imzalandı ki; gizli maddesine göre: Osmanlı Devleti Rusya'nın çıkarları doğrultusunda gerektiği zaman boğazları yabancı gemilere kapayacaktı.[21] Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti Rus korumasını kabul etmiştir. Olaya daha fazla duyarsız kalamayan İngiltere, Rusya'nın Boğazlar üzerinde elde ettiği imtiyazlı durumu ortadan kaldırmak ve Fransa'nın desteğindeki Mehmet Ali Paşa olayını bir çözüme bağlamak için harekete geçti. Sonunda İngiliz, Rus, Avusturya ve Prusya'nın desteğini alan Osmanlı Devleti Mehmet Ali Paşayı, yenilgiye uğrattı. Böylece isyan da sona erdi.

Rusya, Avusturya, İngiltere, Prusya, Fransa ve Osmanlı Devleti Temmuz 1841'de Boğazlar Sözleşmesini imzaladılar. Buna göre: Barış zamanında Harp gemileri Boğazlardan geçemeyecekti. Bu antlaşma İngiltere'nin işine geliyordu. Böylece Akdeniz'de bir Rus Donanması İngiltere'nin karşısına çıkamayacaktı. Bu antlaşmanın Rusya'ya da faydası vardı. Böylece Rusya güneyini emniyete almış oluyordu. Bundan sonra Rusya I. Petro'dan beri izlediği "Boğazlarda ve Doğu Akdeniz'de nüfuz ve egemenlik" politikasını terk ederek geleneksel Osmanlı Devleti'ni yıkma politikasına dönecektir. [22]Yine Mehmet Ali Paşa olayı İngiltere için bir fırsat daha doğurmuştur ki: o da, en kârlı pazarlardan biri olarak gördüğü Türkiye'deki tekellerin kaldı-

[21] GÜRSEL, *a.g.e. s. 95-96*

[22] *a.g.e. s. 100-101*

rılması idi. Nitekim Bâb-ı Âli'ye yaptıkları baskılar sonucunda Osmanlı Devleti'ni 1838'de Balta Limanı Ticaret Antlaşmasını imzalamak zorunda bıraktılar.[23] Bu antlaşma ile İngiltere'ye verilen tavizlerin nedenlerinden biri de âsî vali Mehmet Ali Paşa'ya karşı bu devletin siyasi desteğini kazanmaktır. Bu antlaşma ile Mehmet Ali Paşa tekellerinden mahrum bırakıldı ama, Osmanlı ticaret ve sanayisi batışa doğru gitti. Nitekim Düyun-u Umumiye İdaresi gibi bir belanın doğmasına neden olacak şartları hazırladı. Yani Osmanlı Devleti, Mehmet Ali Paşa'ya bir ders vereyim derken kendisi perişan oldu.

[23] Geniş bilgi için bkz. *Mübahat S. KÜTÜKOĞLU Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri I (1580 - 1838) Ank. 1974, s. 97-117*

III. BÖLÜM

TANZİMAT DÖNEMİ

Bu devir 1839'da Gülhane Hatt-ı Hümayun'u ile başlamış olup, 37 sene devam etmiştir. Tanzimat Dönemi siyasi ve sosyal açıdan barış devri olmadığı gibi Osmanlı İmparatorluğu'nu da Avrupa'nın ekonomik sömürgesi olmaktan kurtarmış değildir. Devrin hakiki manada reformcu niteliğe sahip ne düşünürleri ne de yazarları vardı. Dolayısıyla bu devirde devleti kurtaracak ve yenileştirecek köklü bir yapı değişikliğine varılamadı.

Bu nedenle Tanzimat, yalnız sistematik olmayan ve devleti kurtarmaya yetmeyen bir takım hukuki, mali, alanda yapılan yenilikler ve taklitçilikten öteye gitmeyen batıya ayak uydurma gayretleri olarak kalmaktadır.[1] Bu yeniliklerin bir sonucu olarak padişahın yetkileri sınırlandırılmıştır.

A- DIŞ BASKILAR VE TANZİMAT FERMANININ İLANI

Bu dönemde İstanbul'da bulunan ve 20 senedir hükümeti temsil eden Fransız diplomat Engelhardt,

[1] Bayram KODAMAN, *Sultan II. Abdülhamit Devri Doğu Anadolu Politikası TKAE yy. , Ank. 1987, s. 81*

Tanzimat Fermanı hakkında şunu söyler: "Avrupa'nın yorulmak bilmeyen faaliyeti ile sağdan-soldan sıkıştırılan ve son derece müşkil bir durumda bulunan hükümet tarafından kabul edilen Tanzimat her şeyden önce Avrupa'yı memnun etmek ve Türkiye'ye karşı daha mülayim ve müsaadekâr davranmak maksadına mübteni idi. Bu mübrem ihtiyaç karşısında kalan Türkiye, Avrupa'nın teveccühünü kazanmak ve reayaya haklar bahşetmek, Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasında eşitlik kaidesini kabul ederek tedricen tatbik eylemek zorunda idi." [2]Buradan da anlaşıldığı gibi Tanzimatı oluşturan dış faktörler iç faktörlere göre daha güçlü olmuştur. Biz de burada konumuz gereği dış faktörler üzerinde duracağız.

Osmanlı Devleti Mehmet Ali Paşa olayından kaynaklanan bir bunalım yaşıyordu. Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa, Avrupa Devletleri ile birlikte bu meseleyi halletmek istiyordu. Reşit Paşa meselenin çözümünü, Tanzimat'ın icrasına bağlamakta idi. Cevdet Paşa'nın belirttiğine göre; Bakanlar Reşit Paşa'nın ortaya koyduğu Tanzimat-ı Hayriye'den hoşlanmadıkları halde yalnız Mısır meselesinin çözülmesine yardımcı olması için ilanına razı olmuşlardı.[3]

---

[2] Bilal ERYILMAZ, *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme, İşaret yy., İst. 1992, s.78*

[3] *a.g.e., s.79*

Bir yandan âsi vali Mehmet Ali Paşa tehlikesi diğer yandan Rusya'nın artan nüfuzu Osmanlı yönetimini İngiltere'ye yaklaştırdı. İngiltere siyasi destek karşısında Osmanlı Devleti'nden bazı tavizler koparmak istedi ki, bunu da 1838 Balta Limanı Antlaşması ile elde etti.

Zaten İngiltere için 1838'den sonra Mehmet Ali Paşa, Fransa (1830'da Cezayir'i işgal etti) ve Rusya'nın Boğazlar üzerinde elde ettiği imtiyazlı durum gibi üç tehlike ortaya çıkmıştı. İngiltere bütün bu tehdit ve tehlikelerin Osmanlı İmparatorluğu'nu reformlarla güçlenmedikçe son bulmayacağı düşüncesinde idi. 1835'te askeri reformlar yapmak üzere İngiliz teknik elemanlarının Türkiye'ye gelmeleri bu yüzdendi. Bu zamana kadar İngiltere adı geçen tehlikeleri ortadan kaldırmak için askeri ve diplomatik tedbirlere başvurmuştu.[4]Mustafa Reşit Paşa da Osmanlı Devleti'nin devamı için batıyla yakın ilişkiler kurmak ve onlara kendini kabul ettirmek ihtiyacı içinde bulunduğu ve bunun da Tanzimat ile olabileceğini düşünmüştür.

Amacı, devletin reformlarla modernleşmesi için Avrupa desteğini sağlamaktı. O, Avrupa'nın desteği olmadan iç ve dış sorunların çözülebileceğine inanmıyordu.[5]

[4] KOCABAŞ, *Türk - İng. ,s. 34 - 44*

[5] *a.g.e., s.124*

Avrupa Devletleri kendi ticari ilişkilerinde mallarının satışlarına aracılık eden Hıristiyan tebaanın haklarını korumak, geliştirmek, bu vesile ile de, Osmanlı Devleti'ni köşeye sıkıştırıp baskı yapmaya başladılar. Nihayet 3 Kasım 1839'da Tanzimat Fermanı ilan edildi. Ferman can ve namus emniyeti, vergi adaleti, askere alma ve hizmet süresi gibi hükümlerle doluydu.[6] Fermanın en önemli maddesi Avrupa'nın garantörlüğünü getiren sondan bir önceki kısmıdır. Reşit Paşa bu maddeyi reformları sağlama bağlamak için koymuş olmalıdır. Son Osmanlı Vakanüvisti Abdurrahman Şeref Efendi, Reşit Paşa'nın bu yönteme "…yeni kuralların o zamanın anlayışı açısına sığmayacağını bildirdiğinden yürütülmesine ve yerleştirilmesine içeride zorluk çıkarılması ve engellenmesi ihtimalini önlemek için …" başvurduğunu belirtir. [7]

Tanzimat ile Osmanlı yönetimi Avrupa'nın vesayetine girmiştir. Bunun siyasi ve hukuki dayanağı da yukarıdaki maddedir. Bununla birlikte, bundan sonra daha da artmak sureti ile başta İngiliz - Fransız elçileri olmak üzere hükümete sürekli müdahale edilme başlanmıştır. Artık Türkiye'deki padişah ve sadrazam değişikliklerinin hemen hepsinde dış güçlerin parmağı olacaktır.

---

[6] Fermanın hükümleri için bkz., ERYILMAZ*, a.g.e., S. 97-108*

[7] *a.g.e., s. 105*

Büyük devletlerin Fermana bakışına gelince: İngiltere ve Fransa Tanzimat'ın Osmanlı Devletini kuvvetlendireceğini umarak, bu harekete sempatik davrandılarsa da, Fransızlar Katolik, İngilizler de Protestan tebaa için müdahaleden geri kalmadılar. Bünyesinde çeşitli milletleri barındıran Avusturya, bu liberal hareketten pek memnun görünmüyordu. Bu durumun gerekçesini de, "Türkiye'nin kuvvetli olmasını istemek" olarak belirtmekte idi. Avusturya'ya göre, Türkiye Avrupa usullerini almakla zayıf düşecekti. Tanzimat, mutlakıyetçi bir rejime sahip olan Rusya'yı da memnun etmiş değildi. Bu hareketin Osmanlı Devletini toparlaması, güçlendirmesi ihtimali de yok değildi. O zaman Rusya'nın işi daha zor olurdu. Bununla birlikte Rusya, fermanı Osmanlı Devletinin iç işlerine karışmak için yeni bir araç olarak görüyordu. Bu nedenle Tanzimat'ın uygulanmasında çeşitli zorluklar çıkarmaya çalıştı. Fermanın, Ortodoks tebaaya gereği gibi uygulanmadığını söyleyerek Osmanlı Devleti'nin içindeki Ortodoksların avukatlığını yapmaya başladı.[8]

B- KIRIM HARBİ

Rusya 13 Temmuz 1841 tarihli Boğazlar Sözleşmesi'ni istemeye istemeye imzalamıştı. Çünkü bu söz-

[8] GÜRSEL, *a.g.e., s. 101-102*

leşme Rusya'nın Osmanlı Devleti ile yaptığı ve Boğazlarda üstünlük kazandığı 1833 tarihli Hünkâr İskelesi Antlaşması'na aykırı idi. Rusya bundan sonra Osmanlı Devleti'ne nüfuz etme niyetinden vazgeçip, bu devleti yıkma peşinde olacaktır. (1829 Edirne Antlaşması'ndan beri Osmanlı Devletini kendi himayesine, nüfuzuna alma politikası güdüyordu.) 1841'den sonra Osmanlı Devleti'ni yıkma politikası (Rusya'nın geleneksel tarihi politikasıdır) takip eden Rusya, bu sıralarda Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savunan İngiltere'ye bu devleti paylaşma teklifleri götürdü. Fakat Osmanlı Devleti'nin kendini toparlamak için harcadığı gayret, Fransa ve İngiltere'nin çok hoşuna gidiyordu. Bu durumdan faydalanmak isteyen Osmanlı Devlet adamları Rusya ve Avusturya'ya karşı Fransa ve İngiltere'nin yardımını sağlamışlardı. Bu nedenle uluslar arası ilişkilerde pasif bir Osmanlı yerine, dinamik bir Osmanlı politikası geçmeye başladı.

1848 İhtilâllerinden Osmanlı Devleti uzak kalmış sayılabilirdi. Macar Mültecileri yüzünden Bâb-ı Âli ile Avusturya ve Rusya arasındaki münasebetler gergin bir hâl almıştı. Ancak Türklerin mültecilere insani duygularla yaklaşması Avrupa kamuoyunda Osmanlı Devletine puan kazandırmıştır.[9]

[9] KARAL*, a.g.e., s. 218*

Çar bu ve benzeri sebeplerden dolayı İngilizler tarafından reddedildi. Aslında görüşmeler (İngiliz-Rus) 1850'ye kadar sürmüş ise de İngiltere kesin bir cevap vermemiş ancak, 1853'te Çar Nikolay'nın isteklerini reddetmiştir. Bunun üzerine Rusya, işi tek başına halletmeye kalktı ve kutsal yerler meselesini ortaya attı.. Kudüs'teki kutsal yerlerin tamirini bahane etti. Fakat bu hakkın kendisine ait olduğunu söyleyen Fransa ile uzun tartışmalara girmek zorunda kaldı. İngiltere ise Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruyacak bir şekilde sorunda uzlaşmacı bir rol oynadı. Bunun üzerine Çar, Prens Mençikof'u İstanbul'a gönderdi. Ancak onun uzlaşmaz tutumu nedeniyle bir anlaşmaya varılamadı. Rusya verdiği ültimatomla Bâb-ı Âli'den Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan Ortodoksların hamiliğinin kendisine verilmesini talep etti. Fransız ve İngilizlerden cesaret alan Osmanlı Devlet adamları bu ültimatomu reddettiler. Bunun üzerine Ruslar Osmanlı Devletine karşı savaş açtılar. 30 Kasım 1853'te Osmanlı donanmasını Sinop'ta yakıldı. Çar, İngiliz ve Fransızların tehdit dolu ültimatomlarına aldırış etmedi. Fakat Çar'ın hesapları tutmadı. Birleşemez dediği İngiliz ve Fransızlar kendisine karşı birleşmişlerdi. İngiltere, Fransa ve Sardunya Osmanlı topraklarını korumak için bir ittifak antlaşması imzaladılar. Bu devletler Kırım Harbi'nde Osmanlı Devletini desteklediler. Rusya'ya yaptıkları baskılar sonucunda bu devleti 30 Mart 1856 Paris Ant-

laşmasını imzalamak zorunda bıraktılar.[10] Bu antlaşma ile:

- 1841 Boğazlar Sözleşmesi tasdik edildi
- Karadeniz'in tarafsızlığı kararlaştırıldı
- Osmanlı Devleti bir Avrupa Devleti sayılarak, toprak bütünlüğü Avrupa'nın garantörlüğüne alındı.

Bu madde ile Rusya'nın 1841'den sonra Osmanlı İmparatorluğu'na karşı izlemeye başladığı (Osmanlı Devletini yıkma) politikaya set çekilmiş olunuyordu. Ancak şunu söylemek gerekir ki; müttefikler savaş sırasında gösterdikleri birliği barış görüşmelerinde gösteremediler. İngiltere ve Osmanlı Devleti Rusya'nın ağır bir şekilde cezalandırılmasını isterken, Fransa bu cezalandırmanın hafif olmasını istemiştir.

Antlaşmayı zorla imzalayan Rusya'nın, fırsat bulunca bunu bozmak isteyeceği açıktı. Zaten İngiltere ve Fransa da antlaşmayı imzalarken samimi değillerdi. Değil Rusya, Fransa ve İngiltere bile bu antlaşmaya aykırı hareket etmekten çekinmeyeceklerdir. Hatta Fransa, 1857'de Osmanlı Devleti'ni paylaşmak için İngiltere'ye teklif bile götürmüştür. [11]Osmanlı Devleti'nin bir Avrupa Devleti sayılarak Avrupa Devletleri

[10] Antlaşmanın hükümleri için bkz. KARAL*, a.g.e., s. 243-245*

[11] KOCABAŞ, *Türk - Fr. , s. 280*

konseyince kabul edilmesi ve toprak bütünlüğünün Avrupa Devletleri'nin kefilliğine alınması hep boş maddelerdi. Çünkü söz konusu devletler kendi aralarında bile bu prensiplere uymuyorlardı. Yine bu maddenin uygulanabilmesi için İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı'nın toprak bütünlüğünün korunması yolundaki politikalarının devam etmesi gerekiyordu. Hâlbuki bundan sonraki yıllarda Avrupa'nın şartları değişmeye başlamıştı.

C- ISLAHAT FERMANI

Islahat Fermanı Tanzimat Dönemi'nde Gülhane Hatt-ı Hümayunu'ndan sonra yönetimi kökten değiştiren düzenlemelerden birisidir. Kırım savaşından sona Rusya ile masaya oturmadan önce Fransa, İngiltere ve Avusturya hükümetleri, Osmanlı topraklarında yaşayan Hıristiyanların haklarını Müslümanlarla eşit seviyeye getirmek için Bâb-ı Âli'ye baskı yaptılar. Bâb-ı Âli de Şubat 1856'da Islahat Fermanını ilan etmek zorunda kaldı. Fermanın hükümleri İngiltere, Avusturya, Fransa ve Osmanlı Devleti'nin temsilcilerince hazırlanmıştır. Engelhardt, bu fermanın bütünü ile yabancı devletlerin müdahalesi ve yardımları ile ortaya çıktığını söyler.[12] Bu nedenle de adı geçen ferman, büyük ölçüde yabancı devletlerin hazırladığı Osmanlı Devleti'nin de kabul etmek zorunda kaldığı tedbirler bütünüdür. Yani Osmanlı dev-

[12] ERYILMAZ, *a.g.e, s. 136*

leti bu fermanı kendiliğinden ilan etmekle sadece hükümranlık haklarını şekil olarak kurtarmış oluyordu.

Fermanın maddeleri incelendiğinde Müslümanlarla Gayr-i Müslimlerin hukukun birçok alanında eşit hale geldiği görülür.[13] Bu eşitlik siyasi hakları da kapsamaktadır.

Fermana Müslüman tebaanın tepkisi malumdur. Ancak dikkat edilmesi gereken husus, aynı fermanı Gayr-ı Müslimlerin de endişe ile karşılamalarıdır. (Az sayıdaki aydınlar istisna) Papazlar yetkilerinin sınırlandırılmasından dolayı, esnaf ve tüccar Rumlar ile sarraflık, komisyonculuk ve ticaret gibi para sağlayan işlerle uğraşan Ermeni ve Yahudiler kendileri için mükellefiyet olan dört yıl askerlik hizmetinden dolayı fermanı kayıtsızlık ve endişe ile karşılamıştır.

Osmanlı Devlet adamlarından ise en büyük tepki Tanzimat Fermanı'nın mimarı Mustafa reşit Paşa'dan gelmiştir.

D- KEÇECİZADE FUAT PAŞA'NIN RAPORU

Bundan sonraki denge politikasına geçmeden evvel Keçicizade'nin Sultan Abdülaziz'e gönderdiği raporu gözler önüne sermek her halde konunun daha iyi kavranması bakımından yararlı olacaktır.

[13] Fermanın hükümleri için bkz. KARAL*, a.g.e.,C.VI.,s. 1-6*

Ölümünden altı ay önce (1868) Fransa'nın Nice şehrinde istirahat ederken, tutulduğu amansız hastalıktan kurtulamayacağını anladığı günlerden birinde eski sadrazam ve hariciye nazırı Fuat Paşa şu raporu yazıp Sultan Abdülaziz'e göndermiştir.

"Padişahım; birkaç günlük ömrüm kaldı… Belki o kadar da yok. Bu kalan müddeti de büyük ve kutsal bir vazifeye hasretmek ve son düşüncelerimi de ayaklarınızın önüne sermek istiyorum.

Majesteleri, bu satırlara baktıkları anda kulunuz bu dünyadan uzaklaşmış bulunacağına göre bu sefer olsun sözlerime itimat buyrulabilir. Mezarlardan çıkan sesler (doğru) yu (sadakat) ile söylemişlerdir. Padişahım, size Allah'ın bir emaneti olan makam ne derece şanlı ise o derece de tehlikelerle çevrilidir. Üzerinize almış olduğunuz vazifenin layıkıyla başarılabilmesi için son derece keder verici bir durumun herkesten önce majestelerine bildirilmesi icap eder.

Osmanlı hanedanının devleti tehlikededir.

Dedelerimizin hataları yüzünden düşmanlarımızın akıl almaz bir süratle ilerleyip bizim pek gerilerde kalmamız devleti son derece buhranlı bir uçuruma itmiştir. Bu uçurumdan kurtulmanın tek çaresi şudur:

Efendimiz, eski gidişat ile alakanızı derhal kesmelisiniz.

Devlete yeni bir kuvvet vermenin zamanı artık gelmiştir. Bazı kendilerini beğenmişler, sözde vatanse-

verler, kullanılagelen eski vasıtalarla Osmanlı Devleti'ne eski kudretini kazandırmak mümkün olabileceğini söylerler ve bu iddialarına sizi inandırmağa çalışırlar.

Bu bir hayaldir efendimiz… Ve ne büyük bir hatadır!

Eğer komşularımız dedelerimizin günündeki komşularımız olsalardı yani eski durum devam etmiş olsaydı elbette eski vasıtalarımız bütün Avrupa'yı efendimizin fermanını ram etmeğe yeterdi. Ama ne yazık ki, Avrupa iki yüz yıl önceki Avrupa değildir. Hepsi birden yürümüşler, ileriye pek ileriye gitmişler ve bizi de pek geride bırakmışlardır.

Şüphe yok ki biz de eski halimizde değiliz. Bu günkü Osmanlı Devleti, Cennetmekân dedelerimizin zamanında bilinmeyen birçok bilgiyi edinmiş bulunmaktadır. Fakat arz ettiğim gibi bu derecemiz dahi kâfi değildir. Yaşadığımız asırla aramızda hâlâ çok mesafe vardır.

Bugün Osmanlı Devleti'nin Avrupa kıtasında kalabilmesi için dedelerimizin devrinden üstün olmamız değil, etrafımızdakilerin kuvvetlerine erişmemiz ve hatta onları geçmemiz lazımdır. Daha açık konuşayım:

Osmanlı Devleti paraca İngiltere kadar, ilim ve fen bakımından Fransa ve askerlik bakımından Rusya kadar kudretli olmazsa selamete ulaşamaz.

Efendimizin hükmetmekte bulundukları memleketler, Avrupa Devletlerinden herhangisine üstünlük elde edebilmek için lazım olan şartların hepsine haizdir. Fakat bu şartlardan faydalanabilmek için siyaset, idare ve adalet cihazlarımızı baştanbaşa yenileştirmek iktiza eder. Eski devirlerde fâidesi görülmüş bir takım usuller ve kanunlar vardır ki, bugün kullanılmaz olmuşlardır. Faydalarından vazgeçtik, zarar verdiklerine şüphemiz yoktur.

İslam dini ilmi daime benimsemiştir Dünyada ilim Müslüman, Hıristiyan diye ikiye ayrılmaz. İnsanlığa fâideli yeni bir şeyi nerede icat edilirse edilsin derhal benimsemek iktiza eder. İslam dini bu yeni nesne Medine şehrinde mi? Paris şehrinde mi? İcat edilmiş diye sorulmasını kimseye emretmiş değildir. Bu ciheti arz etmekten kastım, devletimizin eski usullerini değiştirmekle, dine karşı bir harekete girilmiş olmayacağını belirtmektedir.

Şimdi Osmanlı Devleti'nin dış politika münasebetleri üzerinde birkaç kelime söylemek istiyorum. Biz düşmanlarımıza karşı tek başımıza kalamayız.. Çünkü kuvvetimiz yetmez. Binaenaleyh yabancılardan dost ve müttefik temin etmeye mecburuz.

İttifak… Evet, bu ilk şart. Fakat hangi devletle ittifak etmeliyiz.

Avrupa Devleti birbirleriyle devamlı rekabet halindedirler. Fakat bize karşı öyle bir cephe almışlardır

ki, en ufak bir hakkımızı korumak için korkunç bir gayret sarf ediyoruz. Dedelerimiz birkaç Padişahlık ve memleket zapt etmek için bu derece gayret göstermemişler, bu derece zahmete katlanmamışlardır.

Bugünkü müttefiklerimiz içerisinde şüphe yok ki İngiltere birinci tabakadır. Bu devletlerin politikası da dostluğu da kanunları gibi sağlamdır… İngiltere'nin bize hizmetleri unutulmaz ve edebileceği yardımlar azımsanamaz. Dünyanın her tarafında kudretinin eserlerini gördüğümüz İngiltere, sağlam karakterli bir milletin devletidir. Bu devlet bizimle ittifak etmek için daima başka devletlerle yarış eder, yarış edecektir. Devletler ittifakımızdan ayrılmak isterlerse bilmelidir ki, ayrılacak en son devlet İngiltere olur. İngiltere'nin bizi terk etmesini görmektense eyaletlerimizden bir kaçını feda etmek, elden çıkarmak, kulunuza daha doğru ve isabetli hareket gibi görünür. Fransa'ya gelince; Bu devletin dahi hatırını daima gözetmek gerekir. Fransa'nın ittifakına önem verişim son derece yardım edebileceğini umduğumdan değildir. Belki her an bize helak edici bir kaya fırlatmaya kalkışmasından ürktüğüm içindir. Bu devlet şövalöresk hareketlerden hoşlanan, düşmanlarında gördüğü iyi taraflarını dahi beğenen bir milletin devletidir. Böyle bir devletle aramızdaki ittifakı devam ettirmenin çaresi, ona uygun bir yol tutmak ile beraber durmadan medeniyet eserleri yaratmaktır. Fransa halimizden yeise tutulup bizden ümidini keserse bütün

düşmanlarımızın başına geçer ve belimizin ortasına tekmeyi indirir.

Avusturya Devleti kuvvetlidir. Fakat başında birçok gaile var. Kırım Muharebesi'ne katılmadı ama Almanya ittihadından çıkartıldığı için kuzeydeki büyük bela ya daima endişe ile bakacağı muhakkaktır. Rusya Osmanlı Devleti için ne derece tehlikeli ise, Avusturya Devleti için de o derece tehlikelidir. Bundan ötürü Viyana'nın kabinesi zekâ ile hareket ettiği ve sağlam bir politika takip ettiği müddetçe, Avusturya Osmanlı Devleti'nin tabii bir müttefiki olacaktır.

Yüzyıllardan beri doğu memleketlerinde emniyet ve asayişi bozmakta olan büyük fenalık ancak Avusturya'nın silahlı ittifakı ve doğu devletlerinin de ittifaka katılmaları ile yok edilebilir.

Prusya Devleti şu ana kadar doğu işlerine hep kayıtsızlık gösterdi. Almanya'yı birleştirmek emeline çok kapılmıştı. Bu emel uğruna bizi feda etmesi daima mümkündür. Ama Alman birliği kurulunca iş değişecektir. O zaman doğu işleri ile en az batı devletleri kadar ilgileneceğini ummak, hatalı bir tahmin sayılmaz.

Rusya'ya gelince… Bu devletin doğuya doğru yayılması Moskofluğunu terk edemeyeceği bir emeldir. Ben de Rusya Hariciye Nazırı olsaydım Konstantiniyeyi fethetmek için cihanı tarumar ederdim.

Rusya'nın bize saldırmasına hayret ve taaccüp etmemeliyiz. Bir zamanlar biz, Bizans Kayzerlerine ne

yapmışsak şimdi onlar da bize başka türlüsünü yapmaktadır. Rusların karşısında kendimizi sadece haklarımızı ileri sürerek müdafaa etmemiz mümkün olamaz. Böyle hareket sadece gaflet ve safdillik olur. Rusya karşısında bize lazım olan başka şey, kahredici bir kuvvettir.

Bu kuvvet de elbette bizim şu anda dizlerinin bağı kesilmiş olan eski kuvvetimiz değildir. Bize lazım olan kuvvet, asrımız bilginlerinin Avrupa Milletlerine kazandırmış oldukları şu dayanılmaz kuvvettir. Rusya Devleti, Çar Deli Petro zamanından beri akla hayret verir derecede ilerlemiştir. Yapılmakta olan yeni demiryolları pek yakında bu memleketin on misli çoğaltacaktır.

Kulunuza asıl dehşet veren şey Avrupa milletlerinin dahi Rus saldırışlarına yavaş-yavaş alışmaları bu saldırışları tabii gibi görmeye başlamış olmalarıdır.

Bu Rusya'nın şu anda Orta Asya'da girişmiş olduğu istila hareketlerine karşı İngiltere'nin neden bu kadar kayıtsız durduğuna kulunuz pek hayret etmekteyim. Anadolu sınırımız şimdi daha çok tehlikelidir. Bundan ötürüdür ki, artık padişahım, geceyi gündüze katarak kara ve deniz kuvvetlerimizi çoğaltacak zaman gelmiştir. Zinhar vakit kaybetmemelidir. Zira müttefiklerimizin her zaman imdadımıza yetişebilecekleri şüphelidir. Hiç umulmadık zamanda Avrupa'da bir rejim değişikliği mesela şu Bismarck'ın türemesi alemin halini değiştirebilir.

Devlet de insanlar gibidir.

Hata edebilirler. Hatta insanlardan daha çok devletlerden hata sadır olur da diyebilirim. Bu günkü dünyada en sert hükümet sisteminin numunesi olan Rusya Devleti yüz milyon barbarın başına geçmiş, bunları medeniyetin keşfettiği en mükemmel silahlarla teçhiz etmiş, her adımda Fransa'dan büyük bir eyaletin veya prensliğin namını nişanını silip süpürüyor, Asya'yı kahrediyor. Bir taraftan Slavlık birliğini kurmağa çalışarak yarın Avrupa'yı sarsmağa hazırlanıyor. Böyle olduğu halde ikide bir "ben kimsenin toprağına göz dikmiş değilim" diyor ve Avrupa Devletleri de hayret edecek derecede kayıtsızlık gösteriyorlar. Bu garip duruma akıl erdirememekte olduğumu arz ederim padişahım.

Rusya'dan bahsedilince fitne ve heyecan hiç eksik olmaz… Şiilik taassubuna pek kapılmış bulunan İran Devleti her zaman düşmanlarımızın yardımcısı ve dostudur. Nitekim Kırım Muharebesi'nde de Rusya'nın suyuna gitmiş ve Şah, Çar'a kafadar olmuştu. O sırada çok daha ileriye gitmeyişi, batı devletleri diplomasisin ihtiyatlı tedbirler almış olmasındandır. Fakat bugün durum değişti. Şimdi İran'ın tamam ile Petrograd kabinesinin emri altına girmiştir. Fakat Osmanlı Devleti kuvvetli oldukça azameti derecesinde de kuvvetli olmayan İran başımıza dert olmaz. Ama Rusya ile aramız bozulduğu anda İran, ne kadar mecalsiz bulunursa bulunsun, düşmanlarımızın ön safına geçeceği muhakkaktır. Allaha şükürler olsun ki, İran vahşi bir idare altında

ezilmiş zavallı insanlarla iki de bir saltanat davasına tutulan bir takım derebeylerinin diyarıdır. Etrafı (Sünni) Müslümanlarla çevrili olduğu için her zaman hürmet ve edep dairesinde kalması temin edilebilir. Osmanlı Devleti'nin maddi ve manevi kuvvetleri buna yeter… [14]

E- 1871 LONDRA ANTLAŞMASI VE OSMANLI - RUS YAKINLAŞMASI

Londra Antlaşması'na geçmeden önce Osmanlı Devleti'nin hangi zaman diliminde hangi devletlerin tesirinde olduğunu özetlemekte fayda var vardır. Tanzimat öncesinden Kırım Savaşı'na kadar İngiliz siyaseti egemen idi. Fakat zaman zaman Fransız siyaseti ile çelişiyordu. Kırım Savaşı'ndan sonra 1871'e kadar Fransız siyaseti egemendi ve İngiliz siyaseti ile çelişiyordu. [Hatta tarihimizin bu zaman dilimine Sultan II. Abdülhamit'in deyimiyle Fransız asrı denmiştir][15] 1871'de Fransız siyasetinin savunucuları kalmadı. Artık İngiliz ve Rus siyasetinin savunucuları çekişiyorlardı. Yani 1871-1876 arasında Rus üslubu egemendi.[16]

---

[14] Nizamettin TEPEDELENLİOĞLU, *Sultan II Abdülhamit ve Osmanlı İmparatorluğunda KOMİTACILAR Toker yy., İst. 1972, s. 70-78*

[15] Sultan II. Abdülhamit, *Siyasi Hayatım, Hareket yy., İst. 1974, s. 135*

[16] Sina AKŞİN, *Türkiye tarihi-Osmanlı Devleti (1600 - 1908) c. III, İst. 1990, s. 148*

Londra Antlaşmasına gelince: Konferansa Osmanlı Devleti, İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya, İtalya ve Avusturya katılmıştır. 17 Ocak 1871'de toplanan konferansta 13 Mart 1871'de anlaşma sağlandı. Rusya'nın istekleri doğrultusunda Karadeniz'in statüsünü belirleyen bu antlaşmaya göre: 1856 Paris Antlaşması ile belirlenen Boğazların kapalılığı ilkesi kabul edilmekle birlikte, aynı antlaşmanın Karadeniz'de savaş gemisi bulundurulması ve tersane yapılmasını engelleyen hükümleri kaldırıyordu.

Rusya'nın Karadeniz'deki silahlanışı Osmanlı Devleti'ni tedirgin ederken, Avrupa Devletleri'ni memnun etmişti. Bu durumun sebebi neydi? Bu sorunun cevabı şu cümlede yatmaktadır: Bu sıralarda Doğu Sorunu yüzünden çıkabilecek bir savaşın Rusya'nın işine yarayacağını gören Avrupa Devletleri, bu antlaşma ile savaşın önüne geçildiği kanaatini taşımakta idiler. Ancak 1856 Paris antlaşması ile kurulan dengenin bozulması uluslar arası ilişkileri de özellikle de Osmanlı - Rus ilişkilerinde mühim değişmelere yol açacak bir ortam meydana getirdi.

Bu antlaşmanın İngiltere ve Fransa tarafından da imza edilmesi, Bâb-ı Âli'nin adı geçen devletlere olan güvenini yok etti. Rusya'nın Karadeniz'de silahlanmasına Osmanlı Devleti kendi gücüyle engel olamayacağını biliyordu. Yeni kurulan Almanya'da Rusya'ya yakınlık gösteriyordu. Bütün bunları göz önünde bu-

lunduran Osmanlı Devleti Rusya'ya yanaşarak zaman kazanma politikası gütmeye başladı.

Bununla beraber yakınlaşma önerisi Rusya'dan geldi. Ruslar bu tarihte Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarını diğer devletlerle paylaşmak yerine, bu devleti kendi nüfuzu altında bulundurmanın daha yararlı olacağını düşünüyordu. Bunun için yavaş yavaş ancak sürekli bir şekilde Türklere yaklaşarak onları kazanmak politikasından yana idiler.[17]

Sadrazam Ali Paşa da bu durumu görerek Rusya'nın yaklaşma önerisine karşı çıkmamıştı. Fakat devletin bağımsızlığından ve onurundan asla fedakârlık yapmak niyetinde değildi. Ne var ki bu değerli devlet adamı7 Eylül 1871'de öldü, yerine Rus taraftarı olarak bilinen Mahmut Nedim Paşa getirildi. Bu da Osmanlı Devleti'nin iç ve dış politikasına önemli değişikliklerin olmasına neden olmuştur.

Yeni sadrazam Avrupa Devletleri'ni bir yana bırakarak sadece Rus dostluğuna önem verdi. Halk arasında bu nedenle Nedimof diye de anılan paşanın bu tavrı Avrupa'da Osmanlı Devleti aleyhinde bir havanın esmesine sebep oldu. Bunun üzerine padişah istemeyerek de olsa Nedim Paşa'yı 1872'de sadrazamlıktan uzaklaştırdı.

[17] UÇAROL, *a.g.e. s. 258*

Padişah bundan sonraki üç yıl içinde altı sadrazam değiştirdi ise de, 1875'te bu göreve yine Nedim Paşa'yı getirdi. Bu sıralarda Rusya'nın kışkırtması ile Balkanlarda büyük bir karışıklık yaşanmakta idi. Buna rağmen, Nedim Paşa Ruslara büyük bir güven duymakta idi. Sonunda Hersek'te bütün Balkanları ayaklandıracak bir isyan başladı. Bu isyanla başlayan bunalım da Doksan Üç Harbi'nin nedenlerinden birini teşkil eder.

F- 1877 - 1878 OSMANLI - RUS SAVAŞI VE SONUÇLARI

1789 Fransız İhtilali'nin doğurduğu milliyetçilik akımı ve Rusların Panslavist emellerine ulaşmak için yaptığı kışkırtmalar Osmanlı Devleti'nin egemenliğinde yaşayan Balkan Milletleri'nin isyanına sebep olmuş, bu durum da Ruslara bekledikleri fırsatı vermişti. Konuya çözüm bulmak amacıyla İngiltere'nin gayretleri ile 23 Aralık 1876'da toplanan İstanbul Konferansı'nda bir sonuç alınamayınca Ruslar nisanda Osmanlı Devleti'ne savaş açtılar. Bu savaşta İngiltere, Osmanlı Devleti'nin yanında savaşa girmemiş, sadece İstanbul'un işgal edilmemesi konusunda Ruslardan teminat almıştı.

Fransa ise 1870'de yenildiği Almanya korkusundan dolayı Rusya'ya yanaşmaya çalışıyordu. Nitekim Alman tehdidi karşısında Fransa Osmanlı Devleti'ne

karşı Rusları destekleme yoluna gidecektir. [18]Osmanlı - Rus Harbi başladığında Fransa ilk tarafsızlığını ilan eden devlet olmuştur. [19]

Avusturya ise Rusya'yı durduramayacağını bildiğinden bu devletle yaptığı Peşte Antlaşması ile Bosna - Hersek'i aldı, karşılığında Rusya'yı Balkanlarda serbest bıraktı. Savaşta Balkan Cephesinde Gazi Osman Paşa, Kafkas Cephesinde Ahmet Muhtar Paşa kendilerinden çok üstün olan düşman kuvvetlerine karşı başarılı savaşlar yaptılarsa da yenilmekten kurtulamadılar. Rusların Çatalca'ya kadar ilerleyip İstanbul'u tehdit etmesi üzerine Osmanlı Devleti barış istemek zorunda kaldı. 3 Mart 1878'de taraflar arasında Ayastefanos Antlaşması (Yeşilköy Barış Antlaşması) imzalandı. Osmanlı - Rus ilişkilerinde bir dönüm noktası olan bu barışa göre [20]Sözde Osmanlı hükümranlığındaki Bulgar Prensliği iki yıl içinde Rus askerlerinin işgalinde ve bir Rus komiserinin yönetiminde bulunacağından, İstanbul sürekli tehdit altında bırakılmış olunuyordu. Doğu Anadolu'daki toprak kayıpları nedeniyle Ruslar, Anadolu içinde bir tehdit haline gelmişlerdir. Ayrıca, Osmanlı Devleti, Girit, Teselya ve Arnavutluk'ta yapacağı ıslahatlar konusunda Rusya ile işbirliği yapmayı yüküm-

[18] KOCABAŞ, *Türk - Fr. s. 307 - 308*

[19] *a.g.e., s.310*

[20] Antlaşmanın hükümleri için bkz., KARAL, *a.g.e., c.VIII., s. 65-66*

lendiğinden iç işlerine yabancı bir devletin müdahalesini de kabul etmiş oluyordu.

Bu barışa en büyük tepki İngiltere ve Avusturya'dan gelmiştir. Avusturya'nın tepki nedeni: Daha önce Rusya ile imzaladığı Peşte Antlaşmasının çiğnenmiş olunmasındandır. Türkiye'nin Rusya'nın nüfuzu altına girmesi İngiliz çıkarlarını da tehlikeye sokmuştur. O nedenle Avusturya ile birlikte Rusya'ya yaptığı baskılar sonucunda Berlin'de yeniden tarafların toplanmasına çalışmıştır. Bismarck da 1870'lerde kurulan dengenin bozulmaması ve Avrupa'da barışın sağlanması için 1856 Paris Antlaşması'nın yeniden gözden geçirilmesi için bu antlaşmaya imza koyan devletleri Berlin'e davet etmiştir. Ancak bu antlaşmaya geçmeden evvel Kıbrıs Antlaşması ve önemine değinmek yerinde olacaktır.

1- Kıbrıs Antlaşması'nın Anlamı ve Önemi

Berlin Kongresi henüz toplanmadan İngiltere, Bâb-ı Âli'ye 48 saatlik bir ültimatom vererek, Kıbrıs'ın işgal ve idaresi'nin kendisine bırakılmasını istemiştir. Çaresiz kalan Osmanlı Devleti Kıbrıs'ın işgal ve idaresini, Rusya'nın Batum, Kars ve Ardahan'dan herhangi birini muhafaza etmesi veya yeni fetihlerde bulunması ihtimali dolayısı ile, İngiltere'nin bu toprakları koruması şartıyla bu devlete bırakmak zorunda kalmıştır.

Kıbrıs Antlaşması Türk - İngiliz dış politikasında bir dönüm noktası teşkil eder. 1791'den beri Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü koruma politikasını takip eden İngiltere, bundan sonra Osmanlı Devletinin yıkılmasının artık kaçınılmaz olduğu kanaatine varacaktır. İngiltere şunu düşünüyordu: Mademki Osmanlı Devleti yıkılacak, o halde İngiltere elini çabuk tutmalı, bu devletin topraklarını ele geçirmeli ya da bu topraklar üzerinde kendisine bağlı devletler kurmalıdır.[21] Keza İngiltere 1878'den itibaren Anadolu'daki Ermenileri bağımsızlık konusunda kışkırtarak, Doğu Anadolu'da kurulacak bir Ermeni Devleti'nin Rusya'nın Anadolu'ya geçmesini engelleyecek tampon bir devlet olmasına çalışacaktır. Yine Kıbrıs'a yerleşen İngiltere, buradan hem Ege'nin Akdeniz'e açılan kapısını, hem Doğu Anadolu'yu hem de Süveyş Kanalını kontrol etme imkânını bulmuştur.

İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin parçalama politikansın ilk göstergesi, Kıbrıs Adası'nı işgal ve yönetimini ele geçirmesidir. Yine 1882'de Mısır'ı işgal etmesi, bu gerçeği bir kez daha gözler önüne sermiştir.

İngiltere'yi bu politikaya iten nedenlerden birisi de Rusya'nın yaptığı propagandalardı. Özellikle Paris Antlaşması'ndan sonra İngiltere'nin nüfuzundaki Türkiye'nin kendisine karşı güçlendirildiğini bilen Rusya,

[21] ARMAOĞLU, *a.g.e., s.45*

gizlice reformların uygulanmasına engel olmak için Hıristiyan unsurları isyana teşvik ediyordu. Avrupa'ya "Bakın Türkler reform yapamıyor, yapamaz, ölmeye mahkûmdur" propagandasını yapıyordu. Bunu en çok yapıldığı yer olan İngiltere'de yavaş yavaş bu propaganda meyvelerini vermeye başladı. Önce halkta sonra muhalefette, sonra da hükümette Osmanlı Devleti'ne karşı bir cephe oluşturdu. Nihayet Doksan Üç Harbi'ni müteakip İngiltere Türkiye'yi koruma politikasını terk ederek bu devleti yıkma politikası takip etmeye başlamıştır.

2- Berlin Barış Antlaşması (13 Temmuz 1878)

Berlin Antlaşması ile [22]Ayastefanos Barış Antlaşması'nın maddeleri biraz hafifletilmiştir. Antlaşmanın 61. maddesi ile Osmanlı İmparatorluğu'nda bir Ermeni meselesi [23]ortaya çıkarılmıştır. Bu maddeye göre; Osmanlı Devleti Ermeniler lehinde ıslahat yapacak, onları Kürt ve Çerkezlere karşı koruyacaktı. Ayastefanos'ta Ermenilerle Rusya'nın ilgilendiğini gören İngiltere, şimdi Ermenilerin savunmasını üzerine alıyordu.

Bu antlaşma hem Osmanlı Devleti, hem de Avrupa tarihi açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Artık

[22] Antlaşmanın hükümleri için bkz., KARAL, *a.g.e.,s.76-77*

[23] Geniş bilgi için bkz., ÖKE, *a.g.e.,*

İngiltere ve Avusturya Osmanlı Devleti'ni koruma siyasetini terk etmişlerdir. Bu tarihten sonra iki devletten boşalan yeri Almanya doldurmaya başlayacaktır. Berlin düzenlemesi tarafların hiç birini memnun etmemiştir.

Berlin'in hükümleri, Avrupa Devletleri'nin Ayastefanos Antlaşması'nın hükümlerinin değiştirilmesi amacını taşımayıp, son savaşla değişen dengeleri yeniden kurmayı düşündüklerini açıkça gösterir. Bu denge Osmanlı Devleti'nin topraklarının parçalanmasıyla kurulmuştur.

Rusya Berlin Antlaşması'ndan hiç memnun kalmamıştı. Boğazların savaş gemilerine kapatılmasını kendisine karşı düzenlenmiş bir hüküm olarak görüyordu. Rusya için Boğazlar adeta "evinin anahtarı" özelliğindeydi. Rusya artık şunu anlamıştı: "İstanbul'u elde etmek mümkün değil, zira İstanbul'u elde tutmak için Rumeli'ye de sahip olmak gerekir. Fakat buna da büyük devletler müsaade etmez." Orta Doğu'daki siyasi emellerine kolay kolay ulaşamayacağını anlayan Rusya, bundan sonra gözünü Uzakdoğu'daki toprak işgaline çevirdi. Bu durum o bölgede Rusya'yı İngiltere ile karşı karşıya getirdi. Bu nedenle İngiltere Rusya'nın yönünü Orta Doğu'ya çevirmek için onun tarihi emellerini okşayacak, hatta 1890'lı yıllarda ilk kez Rusya'ya, Türkiye'yi paylaşma teklifinde bulunmaya başlamıştır.[24]

[24] *KOCABAŞ, Türk - İng., s. 95 - 100*

IV. BÖLÜM

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİ

A- II. ABDÜLHAMİT'İN DIŞ SİYASET ÜZERİNE GENEL DÜŞÜNCELERİ

İstibdat Devri'nde devlet demek Abdülhamit demekti. O, devletin küçük veya büyük bütün işleriyle meşgul olmuştur. Dış siyasette de Osmanlı İmparatorluğu'nun ilgili devletlerle olan münasebetlerini yakından takip etmiştir. Yine bu devletlerin siyasi ihtiraslarını da çok iyi bilmektedir.

Abdülhamit, dış siyasette barışı esas almakta, imparatorluğun barış içerisinde yaşamasını arzulamaktaydı. Bu politikasını gerçekleştirebilmek için de hiçbir devlete tamamen bağlanmak istememekteydi. İmparatorluğun üzerindeki siyasi ihtilafları zararına da olsa barış yoluyla çözmek, böylece barışı korumak istiyordu. Barışı ısrarla korumak istemesinin altında yatan sebep Osmanlı Devleti'nin ne kadar güçsüz olduğu kavramış olmasındandır. Padişah, saltanatının ilk yıllarında meydana gelen Osmanlı - Rus Savaşında bu durumu açıkça görmüştü. O, dış siyasette olayların gidişine göre şu veya bu devlete yanaşmış olmasına rağmen, bunlardan herhangi birisi ile kesin bir dostluk kurmaktan çekinmiştir. Bunun sebebi padişahın hiçbir devlete itimat etmemesiydi.

B- II. ABDÜLHAMİT'İN BÜYÜK DEVLETLERLE KOMŞU DEVLETLERİN OSMANLI DEVLETİ HAKKINDAKİ SİYASETLERİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELERİ

1- II. Abdülhamit ve Rusya

Padişah Rusya ile Osmanlı Devleti'nin dostça yaşamasını mümkün kılacak bazı faktörlerin mevcut olduğuna inanmaktadır. Bu faktörleri açıklamamakla beraber her iki imparatorluk arasındaki benzerliklerin yanında halkları arasında da bir karakter benzerliğinin olduğunu söylemektedir.[1]Taraflar arasında sağlanabilecek bir dostluk zemini olmasına rağmen gerek Rusya'nın, gerekse Osmanlı Devleti'nin birbirlerine düşman olarak bakmalarını Abdülhamit, Rusya'nın yakın doğudaki ihtirasları ile ilgili görmektedir. Padişah, bu ihtirasların Çar I. Petro Aleksandr tarafından program haline getirilip, ondan sonra gelen Rus Çarlarınca da ısrarla takip edilmiş olduğunu belirtmektedir. Rusya'nın bu programında Abdülhamit şu amaçları görmektedir:

a- Balkan Devletlerine Rus sevgisi aşılamak.

b- Sırbistan, Bosna - Hersek, Karadağ, Hırvatya ve Dalmaçya'da Slav halkı arasında birliği hedef tutan harpçi bir zihniyet yaratmak ve böylece bir Yugoslav Krallığı meydana getirmek.

[1] KARAL, *a.g.e., c. VIII, s. 183*

Bundan sonra, Balkan Devletleri, Rusya'nın müttefiki olarak Avusturya - Macaristan İmparatorluğu'na doğru yolunu kapayacaklar ve Türkiye aleyhindeki hareketleri ile de panslavcılığı Boğazlara kadar ulaştıracaklardır. Bu son hususta Bulgarlar öncü vazifesini görecektir.

Padişah, Boğazların Türkiye için hayati bir mesele olduğunu bildiği için her ne pahasına olursa olsun buranın savunulmasının gerektiğine inanmaktadır. Ancak bu konuda Türkiye yardıma muhtaçtır. Avusturya - Macaristan, Türkiye gibi Slavcılığın tehdidi altında bulunmakla beraber, bu tehdidi önlemek fırsatını kaçırmış durumdadır. Önceleri

Slavcılığa karşı olan devletlerden İngiltere'ye gelince; İngiltere, Bulgarları sözde Rus nüfuzundan kurtarmak için himaye etmeye başlamıştır. Bulgarların Londra'da komiteler kurmalarına, bu komitelerin Türklerin aleyhine bir çete harbi yapmalarına müsaade etmiş ve Türklerin bu çeteleri ortadan kaldırmalarına itirazcı kesilmiştir. Fransa da Rusya ve İngiltere ile dostluğuna toz kondurmamak için Slavcılığın gelişmesine göz yummaya başlamıştır. Bütün bunları göz önüne alan Abdülhamit, Balkanlarda Slavlara karşı yardımcı olarak Yunanistan ve Almanya'yı görmektedir.

2- II. Abdülhamit ve Avusturya - Macaristan

Abdülhamit her iki imparatorluğun yapısı arasındaki benzerliği görmekte idi. Çünkü, Avusturya - Ma-

caristan İmparatorluğu'nda da Ortodoks ve Protestanlar yaşamakta idi. Tıpkı Osmanlı İmparatorluğu'nda olduğu gibi din birliği mevcut değildi. Padişah, din birliğinden mahrum devletlerin büyük bir zafiyette olduğunu düşünmektedir. Abdülhamit, siyasette bu ülke ile dostluğa önem vermiştir. Onu, bu dostluğa götüren düşünce, Avusturya - Macaristan'ın değişmez siyaset prensiplerinden birisinin "Rusya hâkimiyetini hiçbir vakit Boğazlara kadar uzatmamalıdır" [2]diye tespit etmiş olmasıdır. Abdülhamit, Avusturya'nın Selanik'te gözü olduğunu bilmiyor değildi. Ancak bunu gerçekleşmeyecek bir hayal olarak görüyordu. Abdülhamit'in Avusturya siyasetinde gördüğü zararlı bir harekette Romenlere meskûn eyalete yapılmakta olan Romenleri Macarlaştırma faaliyetleri idi. Bu faaliyetlerle, Romanya'nın Rusya'ya meyledip Balkanlarda Avusturya nüfuzunun azalmakta olduğuna inanmakta ve bu cihetin Viyana'da idrak edilmemesini teessüfe şayan görmekte idi.

3- II. Abdülhamit ve İngiltere

Abdülhamit, III. Selim devrinden itibaren Osmanlı Devleti'nin başına gelen bütün felaketlerde İngiliz entrikasının tesiri olduğunu düşünmekte idi. Yine Padişah, onların nazarında hiçbir vaadin kutsal bir değer

[2] *a.g.e., s. 184*

taşımadığını da ifade eder. Abdülhamit'e göre, İngiltere'nin siyaseti çeşitli hedeflere yönelmiştir. En başta Mısırlılar arasında milliyet fikrini yaymak suretiyle Mısırlılara Türk düşmanlığı telkin etmek, hilafetin Arapların hakkı olduğunu kökleştirmek, zamanı gelince Mısır Hidivini halife yapmaktır.

İngilizler bundan başka elli altı milyon Müslüman nüfusa sahip olmak için Arabistan'ı da hâkimiyeti altına alarak Müslümanlarca kutsal olan Mekke ve Medine'yi ellerine geçirmeyi düşünüyorlardı. Bu amaçla, İngiltere Aden'i karargâh haline getirmiş, Arabistan'a gönderdiği casuslar vasıtasıyla kabile reislerini sultana karşı tahrik etmiştir. Bunlardan başka İngilizler, Ermeni menfaatlerinin korunmasında da Ermenilerden daha Ermeni olmuşlardır.

Abdülhamit, Avrupa'da terbiye gören gâvurlaşmış hidive güvenemezdi. Fransa'dan yardım bekleyemezdi. Çünkü Fransa, Tunus'a yerleştikten sonra İngiltere'ye

meyletmeye başlamıştır. Fransa İmparatorluğu zaten bir Müslüman imparatorluğu idi ve hilafetin Müslümanlar üzerindeki tesirinin hafifletilmesinden yana idi. İngiltere de bunu sağlamaya çalışmakta idi. İtalya ise Trablusgarp'ı elde etmek niyetinde olduğundan İngiltere'ye karşı gelmek değil, onunla iyi geçinmek istiyordu.

Bu durum karşısında Abdülhamit İngilizlere karşı şu önlemleri almıştır; Sultan, Arabistan'ı müdafaa için Şam'dan Mekke'ye giden demiryolu yaptırıp muhtemel bir İngiliz istilasına karşı kolaylıkla asker sevkini sağlamak, Alman dostluğunu ve daha da önemlisi bir gün Hindistan'ın İngiltere'ye karşı ayaklanmasını sağlamak istiyordu. İlk bakışta biraz hayal gibi görünse de bu program Abdülhamit için tek çıkar yoldu.

4- II. Abdülhamit ve Fransa

Fransızların çalışkan insanlar olduğunu söyleyen Abdülhamit, onların politika ile uğraşmalarını anlamsız bulmaktadır. Yine Abdülhamit Fransa'nın Cumhuriyet rejimini beğenmeyerek bu idareyi istikrarlı bir idarenin varlığı için engel görmektedir. Sultan bir takım sebeplerden dolayı bu ülkenin Osmanlı Devleti'ne karşı eskiye nazaran daha az sempatik görünmeye başladığına inanmaktadır. Buna sebep olarak da Sultan, Tunus'u işgal etmelerini, Mısır'da Osmanlı Devleti yerine İngiltere'yi desteklemiş olmalarını gösterir. Padişah, Osmanlı dış politikasında Fransızların bıraktığı boşluğu Almanya ile doldurmaya çalıştığını, fakat bundan da Fransa'nın Yakındoğu'daki kültür ve ekonomik menfaatleri bakımından endişe etmeye başladığını ilave etmektedir.[3]

[3] *a.g.e. s.187*

5- II. Abdülhamit ve Bulgaristan

Abdülhamit'in Balkan Devletleri içinde en çok çekindiği ülke Bulgaristan'dır. Makedonya'daki huzursuzluğun sebebi onlardır. Komiteciliği geliştirip barbarlık yapan kendileri olduğu halde Avrupa'ya Türkiye'nin medeni âlemde yeri olmadığını iddia etmeye kalkışmışlardır.

Sultan'a göre Bulgarlar, gürültüleri ile İngiliz ve Rus yardımları kazanmaya muvaffak olmuşlardır. Zaten bu iki devlet Bulgarları kendi emellerini gerçekleştirmek için kullanmışlardır.

Durum böyle olunca Abdülhamit Bulgarlarla uğraşmanın kolay olmadığını gittikçe kabaran Bulgar milliyetçiliği sebebiyle Osmanlı Devleti'yle Bulgaristan arasında bir gün harbin patlayacağını düşünmekte idi. Balkanlarda Bulgarlara karşı yalnız Yunan unsurunun karşı koyabileceğine inanmakta olan Padişah "Çok şükür Bulgarlarla Yunanlılar birbirlerinden ateş ile su gibi nefret eder." [4]demektedir.

6- II. Abdülhamit ve Yunanistan

Bu düşüncesi sebebiyle Abdülhamit daima Yunanlılara karşı yumuşak davranılmasından yana olmuştur. Hatta Berlin Antlaşması'ndan sonra bu ülke ile

[4] *a.g.e., s.188*

soğukluğun giderilmesi için Girit Adası'nın onlara verilmesini düşünmüş, ancak İngiltere'nin buna razı olmayacağını sezdiğinden bundan vazgeçmiştir.

7- II. Abdülhamit ve Romanya

Abdülhamit'e göre Romanya; Rusya ve Avusturya gibi iki ateş arasında kalmıştır.

Bu iki ülkeden birisiyle anlaşarak bağımsızlığını koruyabilir. Ancak Osmanlı Devleti'nin menfaati için Avusturya ile anlaşmasını uygun bulur. Padişah, iki devlet arasında Tuna'nın ortak bir bağ olduğuna işaret eder, bundan başka Romenlerin Osmanlı - Rus Harbinde Rusya ile müttefik olarak hareket etmelerine karşılık sonunda ihanete uğrayıp Baserabya'yı Ruslara kaptırdıklarını ve bunu asla unutmayacaklarını zanneder. Yine o, ekonomik bakımdan da Romenlerin Avusturya ile daha sıkı ilişkilerinin bulunduğunu ve ticaret bakımından Köstence'den faydalanmasının, Selanik'i alma hülyasına nazaran çok daha gerçekçi bir yol olduğunu söyler. Ancak bütün bunlara rağmen Sultan II. Abdülhamit Romanya'nın Avusturya - Macaristan ile anlaşmasına bir engel görür ki, o da Macarların idarelerindeki Romenlerin Macarlaştırmak hususundaki davranışlarıdır.

C- II. ABDÜLHAMİT'İN TAKİP ETTİĞİ DENGE POLİTİKASI

II. Abdülhamit'in Avrupa'nın yaptırtmak istediği, Doğu Anadolu ve Makedonya'daki Gayr-i Müslimler lehine ıslahat taleplerini reddetmiştir. Çünkü Sultan, bu ıslahatların önce özerkliği, arkasından bağımsızlığı getireceğini düşünmüştü.[5]

İngiltere'nin Anadolu'da ıslahat diye tutturması, doğuda kurulması düşünülen özerk bir Ermeni Devleti'nin Akdeniz'e sarkacak Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'nden daha iyi bir set görevi göreceği inancından kaynaklanıyordu. Doğu Anadolu'daki ıslahat konusunda duyarlı olan Sultan, İstanbul'daki Alman büyük elçisine "ölürüm de gene Berlin Konferansının 61. maddesini tatbik etmem" demişti.[6] Padişah büyük güçlerin azınlıklar lehine sık sık Türkiye'ye müdahalelerinden onların gerçek niyetlerinin Osmanlı topraklarını ele geçirmek olduğunu anlıyordu. Yine Avrupa'nın büyük devletlerinin Osmanlı torak bütünlüğünü ve bağımsızlığını koruyacaklarına da inanıyordu. Saltanatının ilk yıllarında yaşadığı olaylar batının orta doğu politikaları karşısında bunun kuşkulu, karamsar, fakat uyanık bir tutum içerisinde girmesine neden olmuştur.

---

[5] Mim Kemal ÖKE, *"Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu" Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi Çağ yy., c. XII, İst. 1993, s. 214*

[6] *a.g.m. , s. 215*

Abdülhamit tahta çıkınca (31 Ağustos 1876) 1877-78 Osmanlı - Rus Savaşı ile karşılaştı. Osmanlı devlet adamları Rusya'ya karşı İngiltere'nin eskiden olduğu gibi yine kendilerine yardım edeceğini zannetmişti. Fakat bu beklentileri suya düşmüştü. Hatta Londra, İstanbul'a mühimmat yardımı yapmaktan bile kaçınmıştı.

İşte Osmanlı Devleti'nin yaşayabilmesi için uluslar arası bir politikasının olmayışını gören Padişah dış politikadaki eksikliği görebilmişti. Sultan'ın dış politikadaki temel amacı; devletinin barış içinde yaşamasını ve statükonun korunmasını sağlamaktı. Bunu nasıl başaracaktı? Abdülhamit, büyük devletlerin Osmanlı Devleti üzerinde birbirleriyle çakışan emellerini biliyordu. O, Almanya, Avusturya, Fransa, İngiltere ve İtalya'dan oluşan büyüklerin mühim sorunları konferans yoluyla bir sonuca bağlama politikasının en zayıf noktasını keşfetmiştir. Padişah, saltanatı boyunca bu gerçeği batı ile ilişkilerinde büyük bir beceriyle diplomasinin önemli bir aracı olarak Osmanlılar lehine bir koz olarak kullanacaktır.

Abdülhamit büyük güçleri mümkün olduğu kadar birbirinden ayırma siyaseti güttü. Fransa'nın Süveyş Kanalı hisse senetlerinin büyük bir kısmını kapan İngilizlere olan hissini biliyordu. Aslında bu oldubittiyi Fransa kabullenmiş gibiydi. Ancak Padişah, Fransa'nın bu yenilgisini her defasında filizlendiriyordu. Böylece

Mısır'da Fransa ve İngiltere karşı karşıya gelmiş oluyordu.

Yine Abdülhamit diplomasisi Mezopotamya ve Basra Körfezi'nde İngiltere ve Almanya arasındaki rekabeti kızıştırmayı da bilmiştir. Aynı şekilde bu politika sayesinde Sultan, Tunus ve Libya'da çakışan emelleri olan İtalya ve Fransa'yı birbirine düşürmek için elinden geleni yapmıştır.

Büyük güçleri birbirine karşı iyi oynamayı bile Abdülhamit diplomasisinin en mükemmel uygulandığı yer Balkanlardır. Bölgede barışın korunması için dengenin kurulmasına özen gösteren Abdülhamit, 1878 Berlin Konferansı ile sahneye çıkan Balkan Devletçiklerinin fikir ve güç birliği yapmalarını ve Osmanlı Devleti'ne karşı genişleme siyasetine kalkışmalarını engellemiştir. Bulgar yayılmacılığına karşı Yunanlıların karşı koyabileceğine inanan Padişah daima Yunanlılara yumuşak davranılmasına taraftar olmuştur.[7] Hatta Berlin Antlaşması'ndan sonra onlarla olan anlaşmazlıkların düzeltilmesi için Girit Adası'nın bile kendilerine verilmesini düşünmüştü.

Yine Doksan Üç Harbinde Ruslardan yana olan Romenleri onlardan ayırmak için Baserabya'nın Ruslara kaptırıldığını söyleyerek aralarına nifak sokmayı da başarmıştır. Balkanlar'daki Rus yayılmacılığına karşı

[7] Sultan Abdülhamit, *a.g.e., s. 134*

ise Sultan, Avusturya'yı karşılarına dikmiştir. Ancak bu önlemin yeterli olmayacağını düşünen Abdülhamit, Ruslarla uzlaşma taraftarı idi. Rusya'yı Osmanlı Devleti ile barışa zorlayabilmek için Sultan Japonya ile dahi anlaşmayı düşünmüştür. Rusların Orta Doğu'da olduğu gibi Uzakdoğu'da da yayılma siyasetlerinin olduğuna dikkat çeken Abdülhamit, Japonya'nın Osmanlı Devleti gibi Petrograd'ın emperyalizminin kurbanı olduğunu söylemiş ve bu iki ülke arasında yakınlaşma sağlayabilmek için duygusal bir zeminin varlığına dikkatleri çekmiştir. İki ülke arasında yakınlaşmayı başlatabilmek amacıyla Sultan'ın Uzakdoğu'ya gönderdiği gemi ne yazık ki sulara gömülmüştür.

Sultan II. Abdülhamit bunların yanı sıra eski dostlarını da tamamen bir yana atmak istememiştir. O, yıllardır Osmanlı Devletinin toprak bütünlüğünü savunan İngiltere'nin Mısır'ı işgal etmesi ile bu politikasından vazgeçtiğini söyler. Hindistan yolunun güvenliği bakımından önemli bir bölgeyi işgal eden İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne ihtiyacı yoktu. Padişaha göre, İngilizlerin sinsi planları vardı. En başta, "Mısırlılar arasında milliyet fikrini yaymak suretiyle onlara Türk düşmanlığı telkin etmek, hilafetin Arapların hakkı olduğu kanaatini kökleştirmek ve fırsat çıkınca dünyada elli altı milyon Müslüman nüfusa sahip olduğu için Arabistan'ı hâkimiyeti altına alarak Müslümanlarca kutsal

olan Mekke ve Medine'yi elinde bulundurmayı gözüne kestirmişti.[8]

Abdülhamit, İngiltere'nin bu amaçla Aden'i bir üst haline getirdiğini, Arabistan'a gönderdiği casuslarla kabile reislerini kendisine karşı tahrik ettiğini bildirir. Bu İngiliz planlarını bozmak için Sultan, dini birliği sağlayıcı propagandalar yaptırmıştır. Arabistan'a olası bir İngiliz saldırısına karşı ise Padişah, buranın savunmasın sağlayacak askerin sevki için Şam'dan Mekke'ye giden Hicaz demiryollarını yaptırmıştır.

Yine bu Osmanlı Sultanı, İngilizlerle olan bağların onarılmaz bir biçimde koparılmasına karşıydı. Çünkü O, İngiltere'nin uluslar arası politikada düzenin ve barışın korunmasındaki yerini biliyordu. Bu nedenle Sultan, İngilizlere bir takım problemler çıkarıyor, İstanbul'un hâlâ hatırı sayılır bir yeri olduğuna Londra'yı inandırmaya çalışıyordu. Bunun için de Yemen ve Basra Körfezi'ne asker göndererek Arap ülkelerini yeniden Osmanlı bayrağı altında toplamayı düşünüyordu.

XX. yy. ile birlikte kutuplaşmaların meydana geldiğini gören padişah, artık tarafsız bir politikanın yürütülemeyeceğine inanmıştı. Şimdi sorun İtilaf ve İttifak kutuplarından hangisinin tercih edileceği idi. Sonunda Almanya'ya yaklaşıldı. Padişah, Almanya'ya yanaşılmasının sebeplerinden birinin de her iki millet

[8] ÖKE, *a.g.m., s.219*

arasındaki benzerlik olduğunu söylüyordu.[9]Almanya Berlin Antlaşması'nda Ermeni Sorunu çıktığı zaman İngiltere gibi, azınlıklara ıslahat konusunda ısrarlı olmamıştı. Yine batı, Abdülhamit'i "Kızıl Sultan" diye karaladığı zaman, II. Wilhelm, Sultan'ı ziyarete gelmişti. Kayzer Şam'da Araplara hitaben "kendisinin tüm Müslümanların yakın bir dostu olduğunu" söylemişti.

Tabii bütün bunlar Padişah'ın Almanya ile ittifak oluşturması için yeterli olamazdı. O nedenle padişah Berlin Hükümeti'nden ittifak şartı olarak, Avusturya - Macaristan'ı etkileyerek, bu devletin Türkiye aleyhinde yayılmasını engellemesini istemiştir.

Bu arada Abdülhamit üçlü ittifaka girmenin doğuracağı sakıncaları da görmüyor değildi. Padişah, menfaatin yine de savaşta değil, barışta olduğunu söylüyor ve genel bir savaştan çekiniyordu. O nedenle Almanya ile ilişkilerin siyasi olmaktan ziyade ekonomik çerçevede gelişmesini arzulamakta idi. Sultan'a göre; Eğer Almanya Türkiye'ye yatırım yaparsa Osmanlı Devleti'nin kalacağı herhangi bir tehlike anında bu devlet çıkarlarını korumak için Bâb-ı Âli'nin yanında yer alacaktı. İhalesini Almanların aldığı Haydarpaşa – Berlin Demiryolu projesi sadece Osmanlı Devleti'ni ekonomik olarak kalkındırma amacını değil, aynı zamanda yurt savunması için planlanmış yarı resmi bir tertipti.[10]

[9] Sultan Abdülhamit, *a.g.e., s. 122-123*

[10] ÖKE*, a.g.m., s. 322*

SONUÇ

Görüldüğü gibi Napolyon'un Mısır'ı işgali karşısında Osmanlı Devleti kadim dostundan gelen bu hareketi beklemediği için ve Fransa'yı da kendi gücüyle topraklarında atamayacağını bildiği için ne yapacağını bilememenin telaşını yaşıyordu. Fakat Fransa'nın bu adımı, çıkarları tehlikeye düşen İngiltere ve Rusya'yı harekete geçirmiş ve bu devletlerin yardımıyla Osmanlı Devleti başındaki belayı def edebilmişti.

Bu son hadise de Osmanlı Devleti dünya güç dağılımındaki yerini bir kez daha gözden geçirmiş, ne kadar güçsüz olduğunu bir kez daha anlamıştı. O halde yapılması gereken diplomasiyi ön plana çıkarmak çok iyi kullanmaktı. Bu bağlamda, dış politikada Fransa'dan boşalan yeri devletlerarası siyasette denge unsuru olabilecek konumda olan İngiltere ile doldurma yoluna gitti ve artık İngiltere'ye dayanan bir dış politika başlamış oluyordu. Aslında Osmanlı Devleti'nin ayakta kalması İngiltere'nin Hindistan'a giden Krallık Yolu'nun emniyeti için hayati bir önem taşıyordu.

Devletlerarası ilişkilerde sürekli dostluk ya da düşmanlıkların olmayacağını iyi bilen Bâb-ı Âli, dış politikada zaman zaman Fransa'ya kayma yoluna da

gitmişti. Hatta Mora İsyanı sırasında İngiliz, Fransız ve Rusların Osmanlı Devleti aleyhinde bir tutum sergilemeleri, Bâb-ı Âli'yi ABD ile dahi ilişki kurmaya sevk etmişti. Yine 1871 Londra Antlaşması'nı Fransa ve İngiltere'nin de imzalaması Bâb-ı Âli'yi Rusya'ya yaklaştırmıştı. 1877-78 Osmanlı – Rus Harbinden sonra Türk düşmanlığı konusundaki liderliği Rusya'dan devir alan İngiltere'nin bu hareketi Devlet-i Âliye'yi yeni kurulan Almanya'ya yakınlaştırmıştı. Günümüze gelindiğinde artık Avrupa devletlerine dayanma politikası eskisi kadar geçerliliğini korumuyor.("Bugünkü Avrupa 1960'ların gizemli ve muhteşem mazisi olan güzeli değil… Türkiye'de 1960'ların kırsal, fakir ülkesi değil"[11]) Bugün ABD'ye dayalı bir dış politika takip ettiğimiz açıktır.

İşte özetle anlatmaya çalıştığım bu tablo bile devletlerarası siyasette sürekli dostluk ya da düşmanlıkların yeri olmadığını göstermeye yeterlidir. Bunu prensip haline getiren devlet adamlarının izledikleri politikalar ile daima kendi devleti ve milleti için yararlı sonuçlar elde ettikleri bir gerçektir. Tabi ki dış politikaların doğru tespit edilmesi uluslar arası güç dağılımını çok iyi bilmenin yanında kendi gücünü de çok iyi bilmeyi gerektirir. Dış Politikada dayanılan devletin fırsat buldukça koruduğu devletten tavizler koparmaya çalışacağı

[11] İlber ORTAYLI, *Türkiye'nin Yakın Tarihi (9) Timaş yy., İst. 2011, s. 143*

doğaldır. O nedenle bu tavizlerin en aza indirilebilmesi için çok yönlü politikaların takip edilmesi icap eder. Kanaatimce, bunun da en güzel örneğini dağılma devrinde otuz üç yıl gibi uzun bir zaman saltanat sürmüş olan Sultan II. Abdülhamit vermiştir.

Eğer Osmanlı Devleti kendisine yönelen tehlikeleri bertaraf etme gücünü bulamadığı halde, varlığını yaklaşık bir asır daha devam ettirebildi ise, bunda takip ettiği denge politikasının büyük bir rolü olduğu muhakkaktır. Türk Devleti'nin kurulduğu toprakların yeraltı ve yerüstü zenginliklerini, stratejik ehemmiyetini vb. iyi bilen devletler daima gözlerini bu ülkeye çevirmişler, fırsat buldukça da kendileri için yararlı sonuçlar elde edebilmişlerdir. O nedenle devlet yöneticilerimiz hele de kuzey komşumuz Rusya gibi Boğazlardan hiçbir zaman vazgeçilmesi düşünülmeyen güçlü bir ülke ile komşu olduğumuzu hakkıyla idrak ederek buna uygun tedbirler alması kaçınılmazdır.

Tehlikelere karşı alınması gereken tedbirlerden birisi iyi bir denge politikası takip etmek ise de asıl tedbir, düşmanlarımızı kahredici bir kuvvete sahip olmamızdır. Çünkü tarih her devresinde şunu göstermiştir ki; "**Kuvvetli Olan Haklıdır. Kuvveti Olmayanın Hakkı da Yoktur.**" Arkasında gücü olmayan devletler ne kadar akıllı siyaset takip ederlerse etsinler er ya da geç yıkılmaya mahkumdurlar. Tarihte bunun en güzel örneklerinden birisi de Osmanlı Devletidir.

BİBLİYOGRAFYA

AKŞİN, Sina; *Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Tarihi 1600 - 1908 Cem yy..,İst.19990*

ARMAOĞLU, Fahir; *20. yy. Siyasi Tarihi 1914 - 1980 İş Bankası yy., C. 1, Ank. 1994 (10)*

ABDÜLHAMİT; *Siyasi Hatıratım Hareket yy. İst. 1974*

ERYILMAZ Bilal; *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme İşaret yy., İst. 1992*

GÜRSEL, F. Haluk; *Tarih Boyunca Türk - Rus İlişkileri Ak yy., İst. 1968*

KÜTÜKOĞLU, S. Mübahat; *Osmanlı - İngiliz İktisadi Münasebetleri (1580 - 1838) TKAE yy., Ank. 1974*

KOCABAŞ, Süleyman; *Hindistan Yolu ve Petrol Uğruna Yapılanlar TÜRKİYE ve İNGİLTERE, Vatan yy., İst. 1985*

KOCABAŞ, Süleyman; *Paris'in Doğu Yolunda Yaptıkları TARİHTE TÜRKLER ve FRANSIZLAR Vatan yy., İst. 1985*

KARAL, Enver Ziya; *Osmanlı Tarihi C. V - VIII., Ank. 1988*

KURAN Ercüment; *Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçiliklerin Siyasi Faaliyetleri, TKAE yy., Ank. 1988 (2)*

KODAMAN, Bayram; *"1876 - 1920 Arası Osmanlı Siyasi Tarihi" Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi Çağ yy., C. XII., İst. 1993*

KODAMAN, Bayram; *Sultan II. Abdülhamit Devri Doğu Anadolu Politikası TKAE yy., Ank. 1981*

ÖKE, Mim Kemal; *Ermeni Sorunu (1914 - 1923) (Devletin Dış Politika Araç Alternatifleri Üzerine Bir İnceleme) Ank. 1991*

ÖKE, Mim Kemal; *"Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu" Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi Çağ yy. C. XII., İst. 1993*

SANDER, Oral; *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü Osmanlı Diplomasi tarihi Üzerinde Bir Deneme, Ank. 1987*

SHAW, Stanford; *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye E yy., C. 1., İst. 1982*

ŞAHİN, Turhan; *Öncesiyle Sonrasıyla 93 Harbi Kültür ve Turizm Bakanlığı yy., Ank. 1988*

TEPEDELENLİOĞLU, N. Nizamettin; *Sultan II. Abdülhamit ve Osmanlı İmparatorluğunda KOMİTACILAR, Toker yy., İst. 1972*

TUKİN, Cemal; *"Küçük Kaynarca" İslam Ansiklopedisi, C. VI., İst. 1967*

UÇAROL, Rıfat; *Siyasi Tarih Filiz Kitapevi, İst. 1985 (3)*

BOZAĞ, İsmet; *Sultan Abdülhamid'in hatıra Defteri (1) Emre yy., İst. 2006*

ORTAYLI, İlber; *Türkiye'nin Yakın Tarihi (9) Timaş yy., İst. 2011*

İNDEKS

A

ABD, VI, 53, 54, 104
ABD,, 54
Abdülaziz, 70, 71
Abdülhamit, II, VII, 35, 61, 78, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 105, 108
Aden, 93, 101
Adriyatik Denizi, 30, 31
Afrika, 21, 32
Ahmet Muhtar Paşa, 82
Akdeniz, 21, 25, 28, 29, 30, 32, 35, 41, 42, 45, 55, 56, 84, 97
Aleksandr, 50, 90
Ali Paşa, 23, 30, 32, 52, 54, 56, 62, 63, 80
Almanya, X, 22, 24, 25, 26, 27, 30, 33, 34, 35, 36, 75, 79, 81, 86, 91, 94, 98, 99, 101, 102, 104
Amerika, 54
Amiens Antlaşması, 48
Anadolu, IV, 24, 27, 28, 35, 36, 61, 76, 82, 84, 97, 108
Arabistan, 93, 94, 100, 101
Ardahan, 83
Arnavutluk, 16, 41, 82
Asya, 16, 21, 23, 32, 76, 77
Atlas Okyanusu, 28
Avrupa, IX, 15, 16, 21, 22, 23, 25, 26, 30, 32, 33, 39, 40, 41, 43, 49, 50, 54, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 68, 72, 73, 76, 77, 79, 80, 83, 85, 86, 93, 95, 97, 104, 107
Avusturya, VII, 21, 22, 23, 25, 30, 31, 33, 39, 40, 45, 52, 53, 56, 65, 66, 69, 75, 79, 82, 83, 86, 91, 96, 98, 100, 102
Avusturya - Macaristan İmparatorluğu, 25, 30, 91, 92
Ayastefanos, 82, 85, 86
Azak Kalesi, 28

B

Balkanlar, 23, 26, 27, 28, 29, 31, 99
Balta Limanı Antlaşması, 63
Baltık Denizi, 27, 28, 29
Baserabya, 96, 99
Basra Körfezi, 27, 28, 36, 99, 101
Batum, 83

Berlin, VI, 24, 27, 34, 83, 85, 86, 95, 97, 99, 102
Bismarck, 27, 33, 76, 83
Bizans, 45, 75
Boğazlar, 21, 23, 24, 29, 30, 56, 63, 65, 68, 86
Boğazlar Sözleşmesi, 30, 56, 65, 68
Boğdan, 51
Bosna, 31, 41, 82, 90
Bosna - Hersek, 82, 90
Bulgaristan, VII, 16, 95

C

Cevdet Paşa, 62
Cezayir, 25, 32, 55, 63
Compo Formio Antlaşması, 40

Ç

Çar Aleksandr, 50
Çatalca, 64, 82

D

Dalmaçya, 40, 90
Demiryolu, 24, 27, 36, 102
Devlet-i Aliye, 16, 17
Doğu Akdeniz, 41, 56
Doğu Anadolu, 24, 28, 61, 82, 84, 97, 108
Doğu Sorunu, 22, 35, 79
Doksan Üç Harbi, 81, 85, 99

E

Eflak, 51
Ege Denizi, 30
Engelhardt, 61, 69
Erfurt Antlaşması, 51
Ermeni Devleti, 84, 97

F

Fas, 25
François, 25
Fransa, VII, 16, 21, 22, 25, 29, 31, 32, 36, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 50, 52, 53, 55, 56, 63, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 72, 74, 77, 79, 81, 91, 93, 94, 98, 99, 103, 104
Fransız İhtilali, 16, 39, 52, 81

G

Gayr-ı Müslim, 70
Gazi Osman Paşa, 82
Girit, 52, 54, 82, 96, 99

H

Hersek, 31, 81, 82, 90
Hıristiyan, 22, 24, 40, 64, 73, 85
Hırvatya, 90
Hindistan, XIII, 23, 28, 32, 35, 44, 45, 94, 100, 103, 107
Hint Okyanusu, 34

Hünkâr İskelesi Antlaşması, 30, 56, 66

I

Irak, 21, 28
Islahat Fermanı, 69

İ

İngiltere, VI, VII, 21, 22, 23, 24, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 42, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 52, 53, 55, 56, 63, 65, 66, 67, 68, 69, 72, 74, 76, 79, 81, 83, 84, 85, 86, 91, 92, 93, 94, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104
İran, 77
İskenderiye, 41
İstanbul, XIII, 21, 28, 39, 50, 61, 67, 81, 82, 86, 97, 98, 101
İstibdat, 89
İsveç, 28, 45
İtalya, 22, 30, 40, 79, 93, 98, 99

J

Japonya, 100

K

Kanuni, 25, 39, 41
Kanuni Sultan Süleyman, 25, 41
Karadağ, 16, 90
Karadeniz, 21, 24, 25, 28, 45, 68, 79
Kars, 83
Katolik, 65
Kavalalı Mehmet Ali Paşa, 23
Kıbrıs, VI, 83, 84
Kırım, 67, 69, 75, 77, 78
Kızıldeniz, 28, 34
Koalisyon, 50
Konstantiniye, 75
Köstence, 96
Krallık Yolu, 103
Kudüs, 67
Kutsal İttifak, 53
Kuzey Afrika, 32
Küçük Kaynarca, 24, 108

L

Libya, 99
Londra, 30, 47, 78, 79, 91, 98, 101, 104
Lozan, 30

M

Macar, 66, 92
Mahmut, 55, 80
Mahmut Nedim Paşa, 80
Makedonya, 95, 97
Malta Adası, 41, 42
Medine, 73, 93, 101
Mekke, 93, 94, 101
Mençikof, 67
Metternich, 26, 52, 53
Mezopotamya, 27, 99

Mısır, V, 23, 28, 29, 30, 31, 33, 36, 41, 42, 43, 44, 46, 47, 48, 52, 54, 62, 84, 93, 94, 99, 100, 103
Mora, VI, 52, 54, 104
Moskova, 52
Mustafa Reşit Paşa, 62

N

Napolyon, 21, 23, 31, 41, 42, 44, 46, 47, 48, 49, 50, 52, 103
Navarin, VI, 53, 55
Nedimof, 80
Nice, 71
Nikolay, 67

O

Orta Asya, 76
Ortadoğu, 23, 25, 27, 36
Ortodoks, 23, 65, 92
Osmanlı - Rus Savaşı, 89, 98
Osmanlı İmparatorluğu, 16, 21, 23, 24, 27, 33, 36, 39, 40, 42, 45, 49, 61, 63, 67, 68, 78, 80, 84, 85, 89, 92, 97, 108

P

Paris, XIII, 47, 51, 67, 73, 79, 83, 84, 107
Peşte Antlaşması, 82, 83
Petersburg, 24
Petro, 21, 56, 76, 90
Petrograd, 77, 100
Pitt, 45
Protestan, 65
Prusya, 40, 45, 56, 75

R

Romanya, VII, 16, 92, 96
Rum, 52, 54
Rusya, VII, 21, 22, 23, 24, 26, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 36, 39, 42, 44, 45, 46, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 63, 65, 66, 67, 68, 69, 72, 75, 76, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 90, 91, 92, 96, 97, 98, 100, 103, 104, 105

S

Sardunya, 67
Selanik, 25, 30, 92, 96
Selim, 17, 39, 40, 48, 49, 92
Sırbistan, 16, 31, 90
Sinop, 67
Suriye, 21, 23, 28, 42, 55
Süveyş Kanalı, 21, 25, 32, 84, 98

Ş

Şam, 94, 101, 102
Şark, 21, 22

T

Tanzimat, 61, 62, 63, 64, 65, 69, 70, 78, 107
Teselya, 82
Tilsit, VI, 50, 52
Trablusgarp, 93
Tuna, 96
Tunus, 25, 93, 94, 99
Türkiye, VI, 27, 39, 45, 46, 47, 48, 50, 52, 54, 56, 62, 63, 64, 65, 78, 83, 85, 86, 91, 95, 97, 102, 104, 107, 108

U

Uzakdoğu, 32, 86, 100

V

Viyana, 22, 26, 75, 92

W

Wilhelm, 27, 33, 34, 35, 102

Y

Yakındoğu, 44, 94
Yaş Antlaşması, 45
Yedi Ada, 40, 51
Yedi Yıl Savaşları, 31
Yemen, 101
Yunanistan, VII, 16, 53, 91, 95

Osmanlı imparatorluğu Kanuni Sultan Süleyman'dan itibaren Avrupa'nın kendisine karşı birleşmesini önlemek (Avrupa'yı bölmek) amacıyla Fransa'ya kapitülasyonlar hakkını vermek suretiyle onu yanına çekmeyi başarmıştı. Şüphe yok ki, o yıllarda devlet güçlü olduğu için Fransa'ya dayanma politikası güdüldüğünü söyleyemeyiz. Ancak Fransa'yı gerçekleşmesi muhtemel bir birlikten uzak tutmuş oluyorduk. Devlet XVIII.yy.'dan itibaren zayıflamış, Rusya'nın tehdidi ve baskısı altına girmeye başlamış, hatta buna balkanlarda Avusturya da eklenmişti. Bunun bir sonucu olarak da, bu devletlerle bir dizi savaşa girmek zorunda kalmış ve bu savaşları yürütmek için başka bir devlete dayanmak zorunluluğunu duymamış, çoğunlukla yenilmesine rağmen savaşları kendi gücü ile yürütebilmişti. XIX. yy.'a gelindiğinde, bir yandan Avrupa'daki güç dengesinin şartları ve unsurları değişme göstermiş, diğer yandan da Avrupa'nın Hasta Adam dediği Osmanlı Devleti de giderek zayıflamıştı. Bu durumda Osmanlı Devleti kendisine yönelen dış tehlikelere karşı, yanına büyük bir devleti almak suretiyle bir denge meydana getirerek varlığını korumaya çalışmıştır ki, buna "**DENGE POLİTİKASI**" adını veriyoruz. Bu politikanın günümüze kadar uygulandığı yılları şöyle ifade edebiliriz:

1791-1878 arası: Rus tehlikesine karşı İngiltere'ye dayanma.
1888-1918 arası: Rus ve İngiliz tehlikesine karşı Almanya'ya dayanma.
1920-1945 arası: Batı'lılara karşı, Sovyetler Birliğine dayanma.
1938-1945 arası: Faşist İtalya tehlikesine karşı İngiltere'ye dayanma.

1945 den günümüze kadar, Sovyetler Birliği ve diğer tehlikelere karşı Amerika'ya dayanma.

ISBN 978-605-86928-0-0
9 786058 692800